NEMZETI NŐNEVELÉS.

HAVI FOLYÓIRAT

LEÁNYISKOLÁK TANITÓNŐI, TANITÓI ÉS ÁLTALÁBAN NŐNEVELÉSSEL FOGLALKOZÓK SZÁMÁRA.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

A BUDAPESTI SUGÁRUTI ÁLLAMI TANITÓNŐ-KÉPZŐ-INTÉZET TANITÓI.

R 809
R-401

IV. ÉVFOLYAM. 1883 I. FÜZET.

Január.

M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

I. Nőnevelésünk és a társadalom. I. Felméry Lajostól ... ... 1— 9
II. A nők, a keleti társadalomban. Vámbéry Ármintól ... ... 10—19
III. Az egészségtan köréből. IV. Járványos betegségek. Dr. Szalárdi Mórtól ... ... 20—28
IV. Az álom. Léderer Ábrahámtól ... ... 29—38
V. Nordenskjöld utazása az Éjszaki jegestengeren (1878—80); képekkel 39—52
VI. A tanítás túlterheltsége a németországi felső leányiskolákban. Sebestyén Gyulától ... ... 53—60
VII. A fővárosi iparrajziskola kiállítása. Hollós Károlytól ... ... 61—64
VIII. Könyvismertetés ... ... 65—68
IX. Költeménymagyarázatok. Komáromy Lajostól ... ... 68—76
X. Vegyesek. Magyarázat színes himzésminta-mellékletünkhez ... 77—80

A *„Nemzeti Nőnevelés“* e füzettel *negyedik évfolyamát* kezdi meg. Új programmot a szerkesztőség nem bocsájt ki, céljai és törekvései változatlanul ugyanazok maradtak, mint eddig. A szerkesztőség mindent el fog követni, hogy a czélt tehetsége szerint megközelítse s nőnevelésünk ügyét híven szolgálván, a folyóirat olvasóinak jogos követeléseit kielégítse.

A „Nemzeti Nőnevelés“ előfizetési dija az 1883. évben is:

egész évre ... ... *5 frt*
fél évre ... ... *2 frt 50 kr.*

Az előfizetési pénzek közvetetlenül a szerkesztőséghez (sugárút, állami tanítónőképző intézet) küldendők, a mire különösen azokat az előfizetőinket figyelmeztetjük, a kik eddigelé könyvkereskedői úton rendelték meg a olyóiratot.

Folyóiratunkat ezentúl nem adjuk könyvkereskedői bizományba.

(Az eddigi három évfolyamot együtt, egyszerre megrendelve 10 frtért adjuk új előfizetőinknek; az eddigi évfolyamok egyikét-másikát külön 4 frtért.)

Ajánljuk folyóiratunkat t. olvasóink szives figyelmébe s kérjük becses támogatásukat annak terjesztésében.

A szerkesztőség.

NEMZETI NŐNEVELÉS.

IV. ÉVFOLYAM. 1883. JANUÁR. I. FÜZET.

NŐNEVELÉSÜNK ÉS A TÁRSADALOM.

I.

A magyar nő egészen a közelmúlt időkig, az egyszerű kunyhóban úgy, mint a fényes palotában, mindenekelőtt az anyai hivatásnak kivánt megfelelni. Működéskörét a családi otthonban találta és ez az otthon egyszersmind a nemzeti jellem műfaragó terme és szövőszéke volt. Ámde a társas életi viszonyok az utolsó harmincz esztendő alatt nagyot változtak. Az életfentartás szükségletei megszaporodtak s kielégítésök eszközeinek beszerzése megnehezedett. Az újkori czivilizáczió behatolt a család körébe is s onnan sok oly elemet kidobott vagy hasznavehetetlennek nyilvánított, melyeket a ház fejének, az apának és anyának újakkal kellett vagy kell okvetlenül pótolni.

Régen, ha a család-anya a cselekvésre gyenge volt, százszor elmondott egy imádságot, s azt vélte, hogy azzal teendője nevezetes részét elvégezte. E naiv hitnek is lehetett építő hatása: gyermekei látták a jó példát, s belőle a szülők iránti tisztelet és kegyelet útján való haladásra impulzust nyerhettek.

Az áhítatoskodásnak megfelelő és csendes építés korszakára a rohamos munka és nyugtalan alkotás ideje következett, mely a nőt is mind jobban részesévé, tényezőjévé teszi a haladásnak. A fizikai meg szellemi munka nyomán fakadó közmívelődés a nemzettest minden pórusát átjárja, s a ki ma csak imádkozni tud, de dolgozni nem, azt a társadalmi vérkeringés nagy folyamai útján kebeléből okvetlenül kilöki.

Az a nő-nemzedék, melyet a közelmúlt társadalmi élet nagy árama útjában talált, legkényelmesebbnek tartá a rohanó ár

hullámain való haladást, s legnagyobb részt házától elszakadott, hogy a társas élet mozgalmaiban tevékeny részt vehessen. Innen érthetjük meg a tömérdek nőegyesület alakúlását, mely valóságos ellentéte a régi házias életnek, mert hiszen ezek az egyletek a családnak mintegy *kitelepítő* intézetei. A kelleténél sokkal nagyobb számban alakúlt nőegyesületekben sok tag keresve-keresse az utczán és elrejtett zúgokban ez elhagyott árvákat és koldusgyermekeket, a kiken segítsen, a kiket felruházzon: s nem jutott eszébe, hogy az alatt otthon erkölcsileg és fizikailag saját gyermekei rongyosodnak és koldusodnak el.

Ha a férfiak politikai szereplésük által a haza oszlopaivá, *haza*fiakká válnak — gondolák — miért ne lehetnének ők analog működés útján *hon*leányokká! A nő-egyletekben nem az anya a nő ideálja, hanem az okvetlenül szereplő honleány, a ki mindennap jobban-jobban elfelejti azt a nagy igazságot, hogy a legigazibb nő-egylet *a ház*.

A hazafi és honleány analogiája ennél még tovább megy. A társas életben szereplő nő mindent másokért tesz, s családjáról tudomást csak néha-néha vesz. Otthona a társadalom, s háziköre csak vendégszereplési helye. Férje talán nem dicsekszik a maga mívelte földekkel, de ő maga sem igen hozakodik elő saját maga szőtte-varrta munkákkal. A ház ura földjeit lelketlen idegennek adja ki haszonbérbe, helyesebben kizsákmányásra; az anya sem maradhat el tőle: leányai nevelését idegen ajkú guvernantokra bízza, kik sem a családdal, sem a nemzettel soha sem rokonszenveztek.

A férj a megyeházánál, vagy talán az országházában, a nő a jótékony-egyesületben vagy női klubban — mindketten a szoczialis élet megtestesülései s mindkettőjök működése a ház pusztulása.

Sajátszerű ironiája a sorsnak, hogy míg az apa és anya a társadalomban bizonyos *zajt* ütnek: addig gyermekeik otthon szellemileg és erkölcsileg szívszaggató *csöndben* éheznek, ha ugyan el nem vesznek. Sohajaikra a közönség zajos tapsa közepette ki vetne ügyet. Az istenen kívül nincs senki, a ki ez ártatlanok esdő

szavát meghallgassa. Ez is talán egyik oka az új nemzedék szellemi és erkölcsi inséges állapotának.

A társadalomban szereplő (túlmívelt?) nő szintoly veszedelme családjának, mint a tudatlan nő: ma már egyik sem lehet sem anya, sem valódi hitves, sem a ház úrnője. Amaz a társadalomnak, emez saját tudatlanságának rabszolgálja; amabban az anyai érzelmek napmelegét a filantropia holdvilága foglalta el, emezt a majom-szeretetből fakadó indulatok szélsőségekre ragadják: érzelmei Bábelének megfelelően, gyermekeiben a durván maradt humanus elemeket sajátszerűen vonja be a démoni vonások kérge.

A mai kor másnemű anyákat kiván, olyanokat, kik gyermekeik erkölcsét és jellemét szőni és építni tudják, kik férjöknek mívelt társaik bírnak lenni s helyettük, ha kell, a család kormányzását is kezökbe tudják venni.

A Rousseau-féle nő-ideál, a férjének tetszeni kívánó nő és a Mill Stuart követelte teljesen emancipált, azaz a politikai és szocziális funkcziókban a férfiakkal teljesen egyenjogú nők nevelésiránya között bizonynyal ez az a középút, melyen leánynevelésünknek járnia kell.

Ez előzmények után látjuk, hogy minő irányzatokat diktált a múlt idők társadalmi és világnézlete nőnevelésünkre, s minő új ösvény törését parancsolja a mai korszellem.

II.

Ha jóformán szemügyre veszszük nőnevelésünk múltját és jelenét, úgy találjuk, hogy abban *a véletlen* és a *divat* főtényezőkként szerepelnek. A vagyonos szülék leányaikat — ha a divat úgy kívánta — kolostorba küldötték, vagy kedvezőbb esetben, ha például fivéreik is voltak, bizonyos mértékben velök együtt tanúltak a háznál. De ha e két eset közül egyik sem történt: nem gondolt senki az életre való előkészítésökkel, s férjhez menetelkor gyakran csekélyebb előkészülettel fogtak az élethez, mint az úszóhártyás vöcsök, mely fiókáit, nemökre való tekintet nélkül — életrevalókká neveli. A szegény ember pedig egész a jelen száz derekáig alig

gondolt leánygyermekei nevelésére. Feltáplálta őket, mint a madár a fiókáit, felserdültök után kiröpítette családjából, s férjhez adta, hogy egy új családban a műösztön ős régi utain járva, gyermekeiket a magok képére idomítsák, teremtsék. E könnyű nevelésnek megvolt mindenesetre az a haszna, hogy a *természetet* bizonyos mértékben tiszteletben tartotta.

A kolostori nevelés eredménye épen e most említett természetes vonásban volt felette szegény. Nagyon tanúságos e tekintetben a párisi akadémia alelnökének Gréardnak múlt év derekán kiadott jelentése, melyben a többek között így szól: «A kolostor sohasem állott nagyobb becsben, mint a XVII-ik században. Az első és utolsó menedék volt: abban kezdettek élni, s benne gyakorolták a meghalást. Talán sohasem is mutatták ki a nevelés szempontjából bátrabban a velejáró veszélyeket, mint épen akkor. A családon kívül nem volt hol nevelni a leánygyermekeket. A szükség és a megszokás egyiránt azt tette kötelességgé, hogy a leányokat kolostorba küldjék. A gyermekek korára sem voltak semmi tekintettel. Ha családi gyász, elutazás s egyéb körülmények úgy hozták magukkal, négy-öt, sőt néha harmadfél éves korban is már kolostorba küldötték a leánykát. Még annyi idő múltán is különös érzés fog el, ha eszünkbe jut, hogy e gyermekeknek reggeltől estig főfoglalkozásuk a hallgatás volt s járás közben is mindig két apácza között kellett menniök és lenniök, hogy valami módon ketten-hárman össze ne kerüljenek s beszédbe ne eredjenek. Mikor a hallgatással nyakig voltak, elmélkedésre mentek; elmélkedéstől szent gyakorlatra; szent gyakorlatról leczkére vitték őket; de a kátén kívül csak olvasást, írást s vasárnaponként egy csipetnyi számtant tanúltak.

Kezöknek mindig foglalkoznia kellett, hogy elméjüket a bandukálástól visszatartsa a nélkül azonban, hogy lelkökkel a munkára függedtek volna. Minden természetes hajlamaikat elnyomták s még testök gondozását is háttérbe szorították. Ennek m. e. folytatása volt, hogy XV. Lajos idősb leánya 12 éves korában még nem végezte volt be az Abcét; előkelő és olvasni szerető nők alig ismertek mást mint csupa imakönyveket.» És a mi még

különösebb, a leánynevelésnek ezt az ideálját, mely a nemes lelkű Fénélont kétségbeejtette, Racine és Boileau megbámulták. Jelenkorunk pedig megbámúlja ez utóbbiakat is ilyetén felfogásukkal egyetemben.

Még egy faját említhetném meg a leánynevelésnek, mely az említett két szélsőség között mintegy középen áll, azt t. i., mely a leányt oly nemű készségekkel ruházta fel, hogy férjének mulattatója legyen ; oly formán tekintve az életet, mintha az folytonosan tavaszból és májálisból állana.

Íme a kastélyból és polgárházból kikerült leánygyermekek, kiket keresztnév helyett legokosabb és legolcsóbb mód lett volna megnumerizálva 1-ső, 2-ik, 1000-ik... s Isten tudja hányadik bábnak nevezni, mert hiszen minden egyéniség és önállóság nélkül való nullák voltak s az életben csak akkor számítottak, ha férjök nevét fölvették.

Ám a mai társadalomnak minden körben egyéniségre, önálló jellemre van szüksége, melyeknek kifejtésére iskolázott értelem és értelmes munka kell. A munka mai társadalmában szintúgy, mint a családnak nevezett társas családi körben a nők is csak értelmes munkájok árán foglalhatnak helyet. Ma a műösztön sugalmazta nőimunka háttérbe szorúl, s helyét a mívelt szellemi és erkölcsi készségekkel felfegyerkezett küzdeni tudó *élettársnak* kell fölváltani.

Nálunk eddigelé csak elvétve nevelték a nőt önbizalomra, s a szenvedések, balsors és csapások ellen ritkán látták el az erős akarat és éles értelem pánczélával. Találomra neki eresztették az életnek s csoda-e, ha ezt a fentebbi módokon előkészített bábot műösztönei rendesen hamis remények felé kergették, s az alsó osztálybeli leány kisasszonynyá, úrnővé, a középosztálybeli kisasszony pedig grófnővé vágyott lenni! (Ily formán cserél alakot a hernyó is, míg elvégre sikerül pillangóvá válnia.) Az élet száz közül alig 8—10-nek teljesíté e vágyát, kilenczvennek megtagadta reménye teljesülését, s ezzel egyszersmind gyámoltalanná és nyomorúlttá tette.

Valóban, csak most kezdjük érteni, hogy mily óriási terhei

a családi és társadalmi életnek azok a nők, kiket nevelésünk kishitű bábokká, vagy elkényeztetett gyermekekké tett élethossziglan. A társadalomban és családban egyiránt ők voltak a tulajdonképi passiv elem: az alsó osztálybeli nők rabmunkát (néhol még most is szántás-vetést) végezve, a felsőbb osztálybeliek pedig unaloműző munkával takargatva szellemök ürességét.

A férfiaknak mindig szabad volt oly munkára adni magokat, mely az ő természet adta hajlamaiknak a leginkább megfelelt. A közép és felső osztálybeli családok fi-sarjadéka választhat életpályát s élvezheti tisztességes munkája gyümölcsét; de ha nővére — férjhez nem menetele esetén — kenyérszerző munkához lát: bizony még ma is szánalom tárgya. Íme a hagyományos előítéletek, mint a társadalmi megbélyegzés mesterei.

III.

Az eddig mondottakbban rámutattam, hogy a múlt időben mily árva volt a leány-gyermekek szellemi hozománya. A társadalom elnézte, hogy a ház virágszálait (a leányokat) az nevelje, a ki a mezők liliomait ruházza. S ha a nevelésbe beleszólt, abban sem volt köszönet, mert világnézlete megkövetelte, vagy legalább elnézte a lányban az emberi vonások elnyomását vagy megnyirbálását.

A tradicziő nemcsak börtönőre volt a nő természetének, de egyszersmind itélőmestere és pedig részrehajló itélőbírája. Ha alsó osztálybeli leány fogott életfentartása végett munkához: semmi kifogást nem tett ellene, de a közép- és felső osztályok gyermekeinél teletorokkal kiabálta, hogy a professzionátus munka megbecstelen̈íti a nemes levelet.

Ha csak könyvből olvasnók ezt a magát a kort is megbélyegző részrehajlást, kételkedhetnénk benne; de hiszen az élet ma is megerősíti ezt az «otromba» előítéletet. Ismerek hazánkban egész vidékeket, hol a középosztálybeli leányokra nézve épen az előítélet miatt a varráson és kötésen kívül, az egyéb munkát nevetségesnek és lealázónak tartják. De hát — mint látni fogjuk — még a művelt számba eső társadalmi rétegek eljárása is igen gyakran ilyes fel-

fogásra vall. Hiszen csak a múlt évben történt, hogy egy leányiskolából azért maradt el több középosztálybeli növendék, mert a «nép» gyermekei is odamerészeltek menni *munkát tanúlni.* — Bizony még sok idő belételik, míg a társadalom nagy része erről az arisztokratikus lóhátról leszáll s elhiszi, hogy a «nemesség mázát» épen a munka teszi. Ez a balitélet kétségkívül onnan származott, hogy a nők eddig ki voltak zárva azokból a munkakörökből, melyek az emberiséget a vad állapotból kiemelték s czivilizálttá tették.

Kinevetjük Harpagont, a ki kincses ládáját a földbe ássa és mégis több száz esztendőn át nem ugyanezt tettük-e a nőkkel, kik kényszerítve voltak szellemi kincseiket oktalan szájhagyományok földjébe ásni? Harpagon ma már okosabb: nem ássa el kincsét, hanem nagy kamatra kiadja. A társadalom jelentékeny része immár meglehetősen kijózanodott s hangosan követeli, hogy tegyük kamatozó tőkévé nőink szellemi tehetségét az iskolázás és mívelés által.

Azt mondják némelyek erre, hogy a nők ki akarják venni a férfi kezéből a kenyeret. Ez a beszéd az irigység és féltékenység szava. Józaneszű nőnek eszeágában sincs a hadvezér kezéből a kardot, pap kezéből a bibliát, vagy ügyvéd kezéből a kódexet kivenni. Egyesegyedűl azt akarja, hogy Isten adta tehetségeit többé ne szorítsák oktalan tradicziók szűette keretébe, hanem engedjék azokat kifejtenie s önállóságra jutnia, hogy ne legyen tovább is játékszere a legutolsó ripőknek azért a véletlenért, hogy az az erősebb nemhez tartozik. A rózsabokor sohasem akarhat büszke cserfává lenni. Szegény rózsató, mintha azt mondaná a szomszédjában levő tölgyeknek: engedjétek, hogy önnálló legyek; hogy tehetségem és erőimhez képest tért foglaljak, s isten szabad levegőjét szívjam; hogy a boldogság ágaimon fészket rakjon, s igérem, hogy sohasem fogom a tölgyfa koronáját irigyelni.

Midőn a par excellence férfi természetnek való életpályák orthodox emberei a női munka ellen panaszolnak, mintha hallanám a nők önérzetes kérését: több ezer esztendőn keresztül eléggé *kineveltetek* minket; természetünk egy részét egész a bete-

gességig melengettétek, más részét agyonfagylaltátok; szentesítettetek nevelésünkre oly iszonyatos kodexet, melynek egyik czikkelye a modern nyelvek tanulását helyesli; de egy másik czikkelye megengedi, hogy a ki közülünk valamely holt (sanscrit, görög vagy latin) nyelv tanulásához fog, azt a Molière lerajzolta «tudós nők» közé sorozzák, vagy kényszerítsék, hogy rejtse el ebbeli tudományát, mint valamely titkos bűnt.

Eljárástokhoz méltó volt iskoláink fölszerelése és szervezete, A fiú-iskolák kimustrált butorait s hasznavehetlen tanítóit a mi iskoláink számára kitünőknek vagy jóknak tartottátok, s ha egy-egy valóban kitünő férfi akadt meg tantermeinkben, aki életét a nőnevelésnek szentelte, az kollegái gúnyjának czéltáblája lett s csak a hija volt, hogy ügyünk martyrja legyen*... Ily «felejthetetlen» előzmények után engedjétek, hogy egyszer immár természetes tehetségeinknek megfelelően nevekedjünk. Hiszen minket is úgy lever a balsors, mint titeket, sőt a csapások alatt a mi szívünk sokkal inkább vérzik, mint a tiétek. Nem kell-é tehát oly gondos és hosszas nevelésben részesülnünk, mint fivéreinknek s a csapások és balsors ellen nincs-e nekünk is hajthatatlan akaratra és erős lélekre szükségünk, mint nekik?

Ez az utóbbi ellenvetés annál nagyobb figyelmet érdemel, mert a férfinak csak egy a tulajdonképi működésköre: a társadalom vagy mint szoktuk mondani, a nagy világ; ellenben a nőnek két munkakört jelölt ki végzete: egy kis és egy nagy világot — a családot és a társadalmat. A férfi a társadalomban küzd s a családi körben megpihen; a nőnek ellenben néha itt is — ott is küzdés az osztályrésze.

Erre a küzdésre alkalmas fegyverekről nagy mértékben kezd gondoskodni a jelenkor. Ha a múlt idők vagy semmit vagy édes keveset követeltek a nőtől; a jelenkor egy óriási ugrást tesz és tőlük is mindazt kezdi követelni, a mit a férfiaktól megszokott.

Nem tagadom, hogy általán véve jobb időket élünk, jobb csillagok járnak a nőnevelés egén; hogy van nőipariskolánk (mely-

* *Revue Internationale de l'Enseignement* I., köt. 36. l.

ről azonban — nem lévén vele ismerős — hallgatok), vannak szép számmal leány polgári iskoláink, tanítónőnevelő-intézeteink, sőt van egy pár felső leányiskolánk is; de az már nagyon kérdéses, hogy ez intézetek szervezete, a társadalmi és családi élet czéljai, meg a növendékek természete minő harmoniában állanak egymással?

Leányiskoláinkon első tekintetre felismerszik az *átmeneti* korszak. Az új idő követelményeinek megfelelni akaró ismerettömegek az iskolában, a divatot követő zene- és rajztanítás a háznál, mindent összevéve pl. a polg. iskolában hetenkint 40—50 órai tanulás: vaj'nem teszik-e — mondják — míveltté leánygyermekeink agyvelejét?... Sajnosan esik kimondanom, hogy: *nem.*

Leányiskoláink akkor lesznek valódi áldás a nőkre és hazára, ha a szellem gymnásztizálása helyeivé válnak. Mit tesz e helyett az új rendszer? A női fejnek a leydai palaczkhoz fogható hagyományos ürességét nürnbergi tölcsérrel akarja elenyésztetni. Kompendiumok alakjában egy kis tudományos enciklopédiával gyúrja meg emlékezetüket s gyötri agyon értelmüket. Szakasztott mása a gimnáziumban uralkodó értelmi «scrofulának» és «asthmának.» S ki a szerzője e bajoknak, melyeket a kitünő tanárok enyhíthetnek, de meg nem szüntethetnek? Nagyrészt a társadalom, mely a féltudásban, a kirakatban, a pillanatnyi feltűnésben gyönyörűségét találja. Valóban a hirtelen és fölületes tanúlás iránt való ízlés terjedésének hihetetlen módon kedvez ez a mostani rendszer.

És ez nem is lesz másként, valameddig a társadalom egy része, s a szülék többsége kedvelni fogja zene helyett a brillians lármát, történelem helyett a datumokat; irodalmi alapos jártasság helyett a kompendiumokat, gondolatok helyet a szókat.

Hogy ez a rendszer a jövő családjának és társadalmának is mily nagy ártalmára lehet, arról talán legközelebb szólok.

Felméri Lajos.

A NŐK A KELETI TÁRSADALOMBAN.

A ki tanulmányozni akarja, hogy a nőnek milyen nagy hatása van a családi és társadalmi életre s közvetve az államok sorsára : az menjen csak a Kelet országaiba s ha látni fogja azt a szomorú elszigeteltséget, melyre itt a nőt százados szokások és vallási törvények kárhoztatják, nem tagadhatja el, hogy a Kelet elmaradottságának és testepedésének főoka a nők társadalmi állásának visszásságában rejlik.

Egy szellemes angol iró azt mondá egyszer, hogy a muszlimek csak akkor fognak czivilizálódni, ha «a koránt becsukják és a háremet kinyitják.» Ez az állítás csak részben igaz, — a mennyiben a nőknek könyörtelen sorsa a Keleten nemcsak a muhammedán, hanem a brahmin- és buddha-vallás követői között egyaránt feltalálható.

Én ez alkalommal csupán csak a muhammedán társadalmakról szólok s örökké felejthetetlenek előttem ama perczek, melyekben Keleten létem alatt épen e körbe vágó tapasztalataimat gyüjtöttem.

Volt idő, a mikor kis gyermekeket oktattam az európai tudomány egyik-másik ágában. Elbeszéltem, megmagyaráztam nekik

* Európai hírű keleti utazónk és nyelvtudósunk, *Vámbéry Ármin* úr f. hó 17-én igen érdekes és nagybecsű felolvasást tartott az Erzsébetvárosi körben a «*keleti nők társadalmi helyzetéről*». Fölkerestük és megkértük Vámbéry urat, hogy felolvasásának folyóiratunkban való közlését engedje meg. Kérésünk a legszívesebb fogadtatásra talált s a nagyérdemű tudós a felolvasás után készített kéziratunkat hálára kötelező előzékenységgel nemcsak átolvasta és helyeselte, hanem ki is javította s itt-ott becses jegyzetekkel toldotta meg. *Szerk.*

a menydörgés, villámlás és egyéb természeti tünemények okait. Tanítványaim élénk képzelőtehetsége, gyors és helyes felfogása ellen nem panaszkodhatom; de azért mégis csak futó homokra építettem. A fiú ugyanis leczke után bement anyjához a hárembe s elmondta neki, a mit frank tanítójától hallott. Az anya ilyenkor soha sem mulasztotta el dorgálásait s ilyen szavakra fakadt: «Ne higyj, fiam, a hitetlennek. A menydörgést *Hizr* kocsija, a villámlást *Jahja* szeme okozza. Mit is ért ilyen dolgokhoz egy muhammedtagadó, istentelen tanító, a kit bizony vétek volt a házunkba fogadni. Mindig is mondtam, hogy nem helyes ez így, elleneztem is váltig; de apád — Allah világosítsa meg az eszét! — az uralkodó szellemnek hódol s meggondolatlanúl az újítások ösvényére lépett. Tudja az Úr, mi vége is lesz ennek!» — Ilynemű jelenetekkel gyakran találkoztam s e jelenetek a maga igazi nagyságában és tátongó mélységében tárták föl előttem azt az örvényt, a mely a nők és férfiak életnézetét egymástól elválasztja.

Mindenütt azt tapasztaltam, hogy a *hárem* * azaz: a nőknek szánt lakosztály a *szelámlik*-tól, azaz: a férfiak lakosztályától századokkal elmaradt. A férfivilág — Törökországban csakúgy mint Perzsiában, sőt Indiában és Sinában is — többé-kevésbbé alávetette magát a részint ráerőszakolt, részint meggyőződésből folyó reformoknak. Idegen nyelveket tanul, európai ruhába öltözködik, kedveli az európai módra készült ebédet, eljár színházba s a mi mindezeknél többet nyom a latban, széken is ül és asztal mellett ír, olvas: de azt az irányváltoztatást a nővel, a kit maga alatt állónak tart, soha sem közölte; nem tartotta rá érdemesnek, hogy vele közölje. S mi a következmény? az, hogy míg a ház egyik fele — úgy a hogy — szinte megközelíti az európai műveltséget, a másik az alatt olyan vadázsiai marad, a milyen századokkal ezelőtt volt. Itt a nők lakosztályában semmi sem változott, kivévén talán a gyárainkból kikerült ruhakelméket, a melyeket magukra öltenek. A butor, a háziszokás, a gondolkozás, a szóra-

* *Hárem* = női lakrész és nő általában úgy viszonylik egymáshoz mint a német «Frauenzimmer» eredeti jelentésében női lakosztály. V.

kozások — minden, de minden megőrizete ősi bélyegét. A nők osztályában európai butornak nyoma sincs; lakóinak étkezése tisztán keleti; európai nyelvekről a nőnek fogalma sincsen és ha sétái közben európaival találkozik, el nem titkolhatja megriadását. Az arczát takaró fátyolt még orvosa előtt sem teszi el, holott egyébként készségesen veti magát alá az orvosi vizsgálatnak. S ez így marad mind addig, míg a nemes értelemben felfogott nőemancziptáczió nehéz munkája meg nem töri a százados balhit kemény kérgét s a nő a férfiúnak — rabszolgája helyett — igazi társává nem válik.

A nők ezen szoros elszigeteltsége még a férfivilág műveltségére is károsan hat, a mennyiben a közös társadalmi életet lehetetlenné teszi. Borzalommal gondolok azokra az órákra, melyeket az ebédlőben, vagy a társalgóban töltöttem. Sivárabb, erkölcsileg és szellemileg üresebb időtöltést képzelni sem birok. Elejénte még csak foly a beszéd; de igen csekély idő múlva már lankadni kezd az és csakhamar kifogy a tárgyból, elveszti éltető szellemét. Mind kirívóbbá válik, s egyre érezhetőbb lesz, hogy a társaságnak valami hija van, a mit nem birnak sehogy sem pótolni. Hiányzik a nő serkentő, finomító, lelkesítő jelenléte. Eltekintve attól, hogy épen a nők távoltartózkodása a keleti társaságot csakhamar banálissá teszi s hogy vajmi ritkák az olyan férfiösszejövetelek, a melyek tivornyázás nélkül végződnének: a nők hiánya, a legszellemesebb férfiak társalgását is unalmassá teszi előttünk, mert bármennyire állítják is a Keleten, hogy a férfi mindenhez ért, a nő pedig semmihez sem, mégis nem egyszer akadtam oly török vagy perzsa asszonyra, a ki egyik vagy másik költemény belső értelmét és szépségét helyesebben fel birta fogni s jobban ki is fejtette mint sok férfiú.

Hogy ez az elszigeteltség a nőre magára is igen sanyarú s haladásuknak minden tekintetben szárnyát szegi, magától érthető dolog. Nyolcz éves korán túl ritkán találtam török, perzsa vagy tatár nőt, a ki irással vagy olvasással foglalkozott volna. Természetes, hogy a nagy többség aztán elfelejti azt is, a mit zsenge korában tanult s utóbb sem írni, sem olvasni nem tud. Innen van

aztán, hogy a keleti nőt nyugoti társaitól leginkább a szív és szellem műveltségének csaknem teljes hiánya különbözteti meg, — még pedig oly mértékben, a mint az a keresztény nyugaton még a középkor legsötétebb századaiban sem fordúlt elő. Pedig az ázsiai nőket a természet ritka szép és gazdag tehetségekkel ruházta fel! E mellett tanuskodik az a körülmény, hogy számos nő, a ki minden segítségnek és rendes iskolázásnak híjával volt, mégis felküzdötte magát a szellemi téren is s oly írónők fejlődtek úgyszólván a semmiből, kiknek műveit még nyelvük elsőrendű írói sem birták túlszárnyalni. Csakhogy az oly írónőknél is, mint pl. *Fitnath, Leila* vagy *Gulsen*, a kiknek művei valóban becsesek, hiában keressük a fantázia ama tisztaságát, az érzelmek ama szelíd gyengédségét, a mik nyugati jobb írónőinket oly kiválóan jellemzik. A keleti írónők férfiak stiljükben, felfogásukban egyaránt s mint ilyenek saját nőtársaikra nem birnak hatni, sőt a mennyire tudom, nem is ismeretesek azok között.

A nő nem hat a férfiúra, a férfiú viszont nem hat a nőre. S ez nem csak a felnőttek között van így, hanem a gyermekek nevelésében is. A míg a gyermek zsenge éveit éli, anyjára figyel, annak a példája után jár. De alig lesz tíz évessé a fiú, már is szégyennek tartja, hogy az asszonyok lakosztályában időzzék. Az anyát ezentúl mind ritkábban látja, elidegenedik tőle s utóbb lenézi. Így önként fosztja meg magát attól a nemes hatástól, melynek a nyugoti műveltség embere annyit köszön. A nagy erényeket az anyák szállítják örökbe magzataikra! Ha Keleten az ifjú felküzdi magát és kiválik a tömegből, kevés része van abban az anyának. A mit tud, a mivel dicsekedhetik, atyjának és a férfivilágnak tulajdoníthatja azt. A nő ettől a hatástól is el van zárva. Előkelő családokban itt-ott, a szükség kényszerítő hatása alatt az európai műveltség elhat a női lakosztály küszöbéig is. A lánygyermekeket is oktattatják némi, — leginkább nyelvismeretekre s nem lehetnek el a frank tanító segítsége nélkül. De hogy milyen ez a tanítás, arról fogalmat nyújthat a magam következő esete.

Abdul Medsid szultán leányát, *Fatma* szultánát tanítottam a franczia nyelv első elemeire. A herczegasszony a *Bebek* és *Emir-*

ján közt fekvő fehér márványpalotája termében mindig a nehéz szőnyegkárpit mögött ült, míg én az előcsarnokban a kárpit innenső oldalán ülve s az eunuchok fenyegető tekintetének őrizete alatt, Ahn német-franczia nyelvtanával kezemben «*mon père est bon*»-féle előadásomat tartottam — a függönynek, mire az édes hölgyhang válaszolt: «*benim baba ejidir*». Tanító és tanítvány hallották ugyan, de soha sem láthatták egymást.

És a férfiak és nők emez elkülönzése végig vonul az egész családi életen. Az atya a fiúgyermekekkel mindig külön étkezik; az anya a leányokkal s rabszolganőkkel szintén külön. Az atya más-más napon és irányban teszi sétáját, esetleg a fiúk egyikét-másikát is magával vivén, mint az anya és a lányok. Sőt még utazásközben is — magam is sokszor voltam tanuja — ha pl. hajófödélzeten vannak, az atya rendesen több lépésnyi távolságban telepszik le, mint családjának nőtagjai. Asszonynyal vagy leánynyal nyilvánosan beszélni férfiuhoz méltatlan, sőt illetlen.

Azonban nagyon tévednek azok, a kik azt hiszik, hogy a keleti nők általában zsarnokilag lenyügözött, egészen akaratnélküli lények, a kik teljesen ki vannak szolgáltatva férjük szeszélyeinek. Ezen hitnek alapját a soknejűség és háremélet természetének helytelen felfogásában találom. Ez határozottan téves hit. A nép legalsóbb rétegeiben az ázsiai és európai nő állása semmiben sem különbözik. A Keleten uralkodó patriarkhális élet pedig határozottan a nő javára válik. A közép és magasabb rendeknél is a nálunk annyira kárhoztatott s rosz hírben álló háremélet bilincsei inkább a százados szokáson s külső etiketten alapulnak, mint valódi elnyomatáson. A soknejűség, a moszlim társadalomnak egyik szomorú, a vallás által is szentesített törvénye; de semmiképen sem oly általánosan elterjedt, a mint azt Európában gondolják. Ama muhammedán birodalmakban, a melyeket közelebbről megismertem, ezer család közül alig találunk egyet, hol a soknejűség törvényes engedelme érvényesülne, foganatba vétetnék. A török, perzsa, afghán és tatár népeknél a soknejűség felettébb ritka. Az alsóbb néposztályoknál egyáltalában nem fordulhat elő már csak a költség miatt sem; több nő nagyobb háztartást, több

vagyont és pazarlást igényel. Ritka az — még a középosztálybelieknél is; azok közül is, a kiknek módjukban lenne, csak kevesen, legfeljebb egyes túlzó emberek hódolnak ennek a szörnytörvénynek s ezek is keservesen lakolnak meg érte későbbi éveikben. A magas és legmagasabb körökben természetesen rettentő módon burjánzik a többnejűség. Rendesen azonban ezeknél is csak a fényüzéshez tartozó rabnők száma nagy, nem pedig a feleségeké. A rabnők csak nagy ritkán jutnak a feleségek rangjába, s ha feljutnak is, messze mögötte állanak az első feleségnek.

A legnagyobb baj az, hogy a nők egyéniségöket, a szokások, előítéletek s a vallási törvények mindent átölelő és összezsugorító hatása alatt, nem fejthetik ki szabadon s ha kifejtenék is, a társadalom nem ismeri el jogukat arra, hogy önálló egyéniségekül tekintessenek. Gyámság alatt állnak teljes életökön át s a hagyomány által megjelölt útról le nem térhetnek. Egyformák szokásaik, egyformák foglalkozásaik, egyforma műveltségük, egész életük — egyforma és sivár, önállóság és méltóság nélkül való. Midőn az élet legfontosabb lépéseit teszik, akkor is csak bábok mások kezében. Így pl. a házasság megkötése a muhammedán világ minden népénél egyaránt esztelen, ferde és természetellenes. Azoknak, a kik egész életükre szövetkezni akarnak, legkevésbbé sincs joguk a döntő szóra. Mindenütt a szülék, gyámok, nénék és nagybátyák lesznek szerelmesek a házasulandók kontójára: ezek helyett ők látnak, hallanak és határoznak. A félcivilizált osztályoknál olykor megesik, hogy a fiatal ember alkalmat talál egy-egy pillantást vethetni jövendőbelijére; sőt van rá eset, hogy ily váratlannak nevezett találkozások előre rendeztetnek. De csakis egy futó pillantást vethetnek egymásra, mert a szóbeli közlekedés hallatlan dolog s a mit a kiküldött vagy önkényt ajánlkozott házassági közvetítő szépnek, okosnak, bájosnak mond, azt a vőlegénynek kész pénz gyanánt kell fogadnia. A házasság aztán, ilyen előkészítés után, oly egyéneket egyesít legtöbbnyire, a kiknél a kölcsönös vonzalom és lélekbeli rokonság alig eshetik tekintet alá vagy legalább is kétséges. A szerencsés végű házasság, ha európai mértékkel mérünk, a Kelet népeinél valóban a csodák közé tartozik.

S milyen a házas nő élete?! A reggeli órákban a *Mabein*-ban rendkívüli az élénkség. A rabszolgakereskedő ilyenkor szokott jelentkezni, ha van eladni valója s tudja, hogy vásárra számithat. A cserkesz lányok a legkeresettebb áruczikkek s rendesen maga az apa kiséri lányát a rabszolgakereskedő kiséretében a vásárra. Az éhségtől s hidegtől elcsigázott, remegő gyermeket a bejárat függönye elé állitják, mely mögül a házi asszony, nehány hozzáértő társnőjével együtt, kémlelő tekintetet vet az új áruczikkre. S ha az alkut megkötötték, mi lesz e szegény rabszolganőkből? Kevés szóval alig felelhetnénk rá. Egy azonban tény: hogy sokkal kevésbbé sajnálatraméltók, a mint azt nyugaton gondolják. Csak az adásvevés borzasztó, vérlázító; sorsuk különben tűrhető, sőt enyhe. Vagy úrnőjük díszére szolgálnak, vagy pedig üzleti spekuláczió tárgyai. Mindkét esetben nemcsak jól tartatnak és fényesen öltöztetnek; hanem aránylag — a keleti viszonyokhoz mért — jó nevelésben is részesülnek. Tanulnak írni, olvasni; azonfelül énekben, tánczban s női kézimunkákban is nyernek oktatást.

A reggeli foglalatosság közé tartozik még a fürdőzés, vagy az európai orvos fogadása, a ki egy eunuch vagy a család valamely férfi tagjának kiséretében látogatja meg a hárem betegeit. Itt-ott, ha az orvos nem ismerte az ország nyelvét, el kelle őt kisérnem eféle látogatásaiban, melyek sokszor inkább komikus, mint komoly színezettel birtak. Valamennyi török nő aggodalmasan gondozza külső megjelenését és testi szépségét s gyakran — mikor az orvos már befejezte teendőjét a hölgyeknél, a hárem kijáratánál a fehér és fekete rabszolganők egész serege várt rá. Mindannyian kiöltött nyelvvel s kitárt karokkal álltak ott, hogy az orvos vizsgálná meg, a mi — elképzelheti akárki is — rendkívül furcsa látványt nyújtott.

Idejük többi részét a nők a lehető legnagyobb renyheségben töltik, melyet csak a rendes séták s olykor a házi mulatságok zavarnak meg. Sétájuk egészen sajátságos. Mi európaiak sétálni megyünk, a keletiek, hogy úgy mondjam: sétálni ülnek. A hölgyek ugyanis, mikor délután kikocsiznak valamelyik sétatérre, itt meg

érkezvén, kiszállnak a kocsiból s a rabszolganők által leterített szőnyegekre ülnek. Órákig elüldögélnek aztán itt mozdulatlanúl s tarka zsebkendőik meg az újj-beszéd segítségével közlekednek a körülöttük hemzsegő fiatal világgal. Az idősebbek többnyire elfordulnak a lármás tolongástól s élvezettel szivogatják pipájukat, melyet fekete rabszolganők gondoznak. A fiatalabb nők között úgyszólván sohasem találni olyanokat, a kik nyilvános helyen dohányoznának. Nekik ennél sokkal fontosabb dolgaik vannak. Többnyire élénk társalgásba merülnek s a ki a keleti mimika titkaiba nincs beavatva, alig fogja sejteni, hogy az arczfátyol elrendezése a szemszögletek körül, vagy a csúcs képzése, mely a könnyű selyem köpönyeg előrészét összetartja — mindmegannyi titkos jel, melyeknek megvan a maguk mély jelentősége. Az a *bej* vagy *effendi*, a ki látszólagos közönynyel sétálgat a tisztes távolságban, igen jól tudja értelmezni e jeleket s rájuk megfelelő mimikával válaszol is, ha csak szerét ejtheti. Perzsiában a lovagló séta járatosabb, a mely szórakozást rendesen áhitatossággal kötik össze. A várostól nem messze fekvő szentek sírjaihoz lovagolnak. E féle, a szerelmesek légyottjára kiválóan alkalmas szent sírok bőven vannak Perzsiában. Ha a kengyelvasban nem látnók a piczi papucsokat s az arczfátyol ritka szövetének szűk rostélyain keresztül a nagy szemek tüze nem szórna villámokat, valóban csak esetlen kék vászonzsákoknak néznék az ember az ékesen felczifrázott lovakon ülő társaságot. Pedig e vászonzsákokban Irán kaczér, pajzán vidámságú lányai rejtőznek, a kik párthus őseikhez méltóan, ügyesen űlik meg a lovat. A nő-társaság vidám csevegésbe merülve lassacskán halad az úton, mikor egyszerre csak, mintha a levegőből csapott volna le, sebes vágtatva egy lovas ifjú terem mellettük. Mint a villám, oly gyorsan vágtat el mellettük, de a találkozás e rövidke pillanatában is talált rá alkalmat, hogy nehány szót váltson azzal, a kit keresett. Rövid idő múlva meg-meg visszatér a szelek szárnyán járó lovas, és ismét vált egy-egy szót.

Ez többször ismétlődik; míg végre az ügyes, délczeg szeladon szépének kíséretéhez csatlakozik s valamelyik nénivel

vagy komornával beszédbe ereszkedik. A megszólított szépség a menet élén folytatja útját; de azért mindenre figyel, mindent lát és hall s időnként megjegyzéseket is tesz a mögötte mondottakra.

Egészen más termeszetűek a négyfal között rendezett mulatságok és szórakozások. Itt az illem és feszesség háttérbe szórúl.

A beszédtárgyak megválogatásában épen nem szőrszálhasogatók s nem képzelhetni valami visszásabbat, mint ha öreg matrónák és fiatal serdülő leányok oly thémát feszegetnek, mely Európában neműk legelveteműltebbjeinek is arczába szöktetné a vért. Ha beleláradtak a beszédbe, tánczhoz látnak, melyet Keleten általában csak az érzéki ösztönök plasztikai ábrázolására szolgáló látványosságnak tartanak. A táncz ép ezért keleti felfogás szerint művelt és szabad emberhez nem méltó. Élénken illusztrálja ezt a felfogást az az adoma, melyet a Bosporusz partján egy perzsa diplomatáról beszélnek. Az európai diplomaták — így szól az adoma — iráni kollégájuk tiszteletére bált rendeztek, melyen a perzsa megjelenvén, egy emelvényen foglalt helyet. A zene szólt, a párok forogtak. Midőn azonban az excellenciás háziur egy szép perai nőt kért föl a keringőre, a nagy perzsa felugrott székéről, lefutott az emelvényről s ezekkel a szavakkal rohanta meg az excellenciás urat: «Uram, túlságos megtiszteltetésben részesítesz; azt már semmiképen sem engedhetem meg, *hogy te is táncolj nekem!*»

Azonban bármily alárendelt is a nő állása, bármilyen elkülönzött is az ő egész élete a férfiúéval szemben: azért még sem szabad csekélylenünk befolyását nemcsupán a családi ügyekben, hanem azok körén túl országos dolgokban is. De ez a hatás — fentebb számos példával illusztráltam — nem terem áldásos gyümölcsöket sem a családban, sem azon kívül. Különösen társadalmi hatásuk — a nyilvánosság útja el lévén zárva előlük — leginkább az intriguák szövésében nyilvánúl. Ezen az úton aztán a legfontosabb közügyekben is érzékenyen érvényesítik befolyásukat a férjekre. Sok példát sorolhatnék el, a melyek mind a mellett szólanának, hogy az utolsó évtizedek politikai, sőt vallási forradalmaiban is tetemes részük volt s hogy cselszövényes beavat-

kozásaik egyszer-másszor az állami rend meg-megrázkódtatását idézték elő.

Hogy visszatérjek oda, a honnan kiindúltam s tisztelt hallgatóim szíves figyelmét megköszönve előadásomnak végét kerítsem: ismétlem, hogy a Kelet, legtávolabb eső zugában sem menekedhetik a nyugati befolyás elől s bármennyire védekezzék is ellene, ki nem kerülheti azt. E befolyás az állami ügyek s a közgazdasági élet terén érvényesül ugyan leginkább; de előbb-utóbb rákerül a sor magára a társadalomra is. A Kelet jövője első sorban is a társadalmi alkalmazkodás és átalakulás szerencsés vagy szerencsétlen voltától függ. S ebben az átalakulásban a keleti nőnek is nevezetes szerepe lesz. A mint eddig a nő volt az oka, hogy a keleti kultúra oly csigaléptekkel haladt előre, s európai diplomatáink oly könnyen paczkáztak törökkel, arabbal, perzsával és indussal egyaránt: úgy a Kelet szebb, szerencsésebb jövőjének záloga is a nők kezébe van letéve. Át kell alakulnia a keleti életnézetnek, a nevelésnek és műveltségnek, ha a nyugattal folytatott küzdelmében az enyészetet ki akarja kerülni. Reformokra van szüksége. De be kell látnia, a mint mi a nyugot emberei meg vagyunk győződve annak igazságáról, hogy csak az a nagy, nemzeteket átható reform lehet üdvös és termékeny, a melynek gyökerei a családi élet talajából hajtanak ki, a családi élet talajában pedig csak az az elvetett mag lehet foganatos, melyet a serdülő nemzedék anyja ápolgat gyöngédségével s mely fölött az ő gondjai őrködnek, virrasztanak.

Vámbéry Ármin.

AZ EGÉSZSÉGTAN KÖRÉBŐL.

IV.

Járványos betegségek.

Az ember teste úgy van alkotva, hogy idővel elgyengül, végre elpusztul, s a legmagasabb kor a mit elérhet, talán 120 évre tehető. Az életkor előrehaladtával még a legegészségesebb ember teste is, kit soha betegség nem ért, az elgyengülés jeleit mutatja; az egyes szervek egyenként s összevéve nem működnek többé oly pontosan s rendesen mint az ifjú egyénnél; gyomor, tüdő, szív, agyvelő renyhébben végzik teendőiket, mint annak előtte; az egyes szervek működése közötti összhang megzavarodik, nem valamely betegség folytán, hanem az egész test zavart, lassúbb működése következtében.

De kevés ember éri el azt a legnagyobb kort, mit ember egyáltalán elérhet; száz ember közül alig egy; az emberek legnagyobb része jóval előbb nem elgyengülésben, hanem romboló betegségek folytán vész el. Ha az ugynevezett középéletszámot kiszámítjuk, azt találjuk, hogy nálunk *átlag* csak 22 évig él az egyes ember, azaz a valószínűségi számítás szerint Magyarországon született gyermek csak 22 évig fog élni. Ez nem azt jelenti, hogy a legtöbb ember nálunk már 22 éves korában hal meg, hanem hogy annyian halnak meg csecsemő és fiatal korukban, oly kevesen érnek el igen nagy életkort, hogy ennek folytán a középszámnak ily alacsonynak kell lennie. Ha pl. öt meghalt ember életkorából kellene a közép-élettartamot kiszámítanunk, s ezek

közt egy 70 éves, egy 30 éves, egy 8 éves, egy 1 éves és egy csecsemő korában halt volna meg, akkor ezek közép-élettartama nem egészen 22 év volna $(70 + 30 + 8 + 1 + \frac{1}{2}) = 109.5 : 5 = 21.9)$. Nálunk pedig a közegészségi viszonyok még kedvezőtlenebbek; öt halott közt nem találunk egy 70 évest, csecsemő pedig több hal meg nálunk, mint Európa bármely más országában.

A korai halál okai igen különbözők; valamennyinek a fölsorolása nem ide való. Igen sok esetben a szervezet már születéstől fogva beteges, már az anya-méhében a szülőktől örökli a halálos csírát. A legtöbb ember azonban nem viseli testének czélszerűen gondját. Mentűl észszerűbben élünk, mentűl jobban ragaszkodunk az egészségtan jól fölfogott szabályaihoz, annál nagyobb valószínűség szól a mellett, hogy nagy életkort fogunk elérni. Nem csoda, ha a gazdagok átlag sokkal hosszabb ideig élnek; nem látnak semmiben sem szükséget, nem kell erőltetve dolgozniok, mint a szegényeknek, kik a mellett még nem is ápolhatják magukat eléggé.

Az egyes betegségekről itt nem lehet szó, azok tárgyalása az orvosi tudomány dolga. Itt csak a betegségek egy igen fontos fajtájával akarunk foglalkozni, a *járványos betegségekkel;* ez annál inkább kötelességünk, mert ha már kitört a járványos betegség, akkor csak az orvos tehet valamit ellene; de mielőtt kitört s főleg mielőtt nagyra terjedt, maga a közönség is megvédheti magát, ha a járványos betegségek mivoltát ismeri, s az ezen ismeretből leszármaztatható szabályoknak engedelmeskedik.

1. A járványos betegségek keletkezése.

A járványok bizonyos csírákból keletkeznek, melyek a levegőben, talajban vagy vízben élnek, és az emberi szervezetbe érve, azt betegségbe ejtik. Környezetünk levegője látszólag igen tiszta ugyan, de csak látszólag az. Már a szobába eső napsugár is mutatja, mennyi porszem lebeg, mozog, hullámzik benne. Ha lakásunkat, miután gondosan kitisztítottuk s a port mindenünnen letörültük, jól elzárjuk és néhány hónap elteltével ismét kinyit-

juk : minden bútorunkon sűrű porréteget fogunk találni. A szünet nélkül mozgó levegő mindenünnen a falakról, bútorokról elragad parányi részeket, melyek azután por alakjában leszállanak. E porszemek oly kicsinyek, hogy egyenkint szabad szemmel nem láthatók, de a porszemek még óriások azokhoz a kis élő lényekhez képest, melyek a levegőben, talajban, vizben élnek, a melyekből egyetlen egy csepp vizben millió megtalálható, s a melyek még az igen erős nagyító készülékek, górcsövek alatt is, igen finom porszemeknek látszanak. Szaporodásuk végtelen. Ha egyetlen egy ilyen mikroskopikus lény szabadon szaporodhatnék, egy nap leforgása után mázsa számra mennének a belőle fölszaporodott lények. És ezen apróságok világában is vannak különbségek. Alakjukra, működésükre s hatásukra nézve is nagyon eltérnek egymástól. A főkülönbség alakjukban található. Vannak hosszúkások, melyeket *bakteriumoknak*, és gömbölyűek, melyeket *mikrokokkusoknak* neveznek.

Ezen apró lények működéséből magyarázzuk a járványos betegségeket, noha nem minden mikroskopikus lény veszedelmes, különben mindig volnának járványaink. E téren egyáltalán igen sokat nem tudunk még, sem azt nem tudjuk, miért veszedelmes ezen lények egyik fajtája, mig más fajokat folyton mindig baj nélkül magunkba szívunk a levegővel, megiszszuk italunkban; sem az nem ismeretes előttünk, miért származnak egyes járványok egyszerre s a mi még érthetetlenebb, miért szünnek meg, miután úgyszólva kitombolták magukat. Csak annyi bizonyos, és számos kísérlet, megfigyelés útján mindig újra meg lett erősítve, hogy vannak oly mikroskopikus lények, melyek a szervezetbe érve, ott végtelenül elszaporodnak, az organizmus egyes részeit megrontják, működését megakadályozzák, sok esetben el is vesztik.

2. A járványos betegségek fajai.

A járványos betegségeket *terjedésük szerint* szokás fajokra osztani. A terjedés egyik módja az, hogy a betegséget előidéző csírák a talajban fejlődnek ki, innen a levegő útján az emberi testbe jutnak, betegségbe ejtik, de a betegség erről az emberről

nem ragad azután más emberre. Igy jő létre a *váltóláz*. A váltóláz csak bizonyos helyekhez, rendesen mocsáros, nedves helyekhez van kötve, s az ott lakó emberek legnagyobb része szenved benne. A váltólázas vidékről egészséges vidékre költözött ember ennek lakóit nem fertőzteti. Ilyen betegségeket miazmatikusoknak, s minthogy csak bizonyos helyhez vannak kötve, a hol kifejlődnek, de tovább nem terjednek, endemikusoknak nevezzük. *Miazmatikus, endemikus járványok.*

A második csoportba sorozzuk azokat, melyek egyenesen ragályozók. Ezen betegségek csírái nemcsak azon szervezeteket rontják meg, melyekbe bejutottak, hanem tovább is fejlődnek s más embereket is megmételyezhetnek. E járványok nem a helyhez, hanem, hogy úgy mondjuk, a csírákhoz vannak kötve. Jobban mondva mindig csak a csírák okozzák a bajt; de némely csíra olyan, hogy csak valamely meghatározott helyen erős s csak akkor, ha nem emberről emberre, hanem a talajból (vagy vízből) az emberbe száll. Más csírák meg olyanok, hogy nincsenek helyhez kötve, mihelyt kifejlődnek, megmételyezhetik az embert, akárhogy kerülnek a testébe, akár úgy, hogy az egészséges ember a beteg testével érintkezik, akár úgy, hogy beszívja a levegőt, melyet a beteg kilehell, akár pedig, hogy a beteg ruhájából vagy közelében lévő tárgyakból kerülnek a csírák testébe. Ezeket a betegségeket *kontagiózus* betegségeknek hívjuk. Ilyenek a himlő, kanyaró, vörheny, difterítisz, foltos hagymáz s egyiptomi szembaj.

Az utolsó csoportba tartoznak azok a betegségek, melyek nem ragadnak ugyan az egyik emberről a másikra, mint a kontagiózus bajok, de azért helyhez sincsenek úgy kötve, mint a miazmatikus, endemikus járványok; hanem bizonyos tekintetben ragadósak is, s helyhez is vannak kötve. Ragadósak, a mennyiben a beteg ember vagy hozzátartozó körülötte lévő tárgyak s anyagok messze elczipelhetik, tovább terjeszthetik a betegség csíráit; helyhez kötöttek pedig, mert az így elterjedt csírák csak akkor bírnak mételyező erővel, ha előbb bizonyos fejlődési soron átmehetnek, ha előbb alkalmas talajt találnak, melyben kifejlődhetnek. Könnyü belátni, hogy ezen betegségek miazmatikusok is, mert nem terjed-

nek emberről emberre, hanem a helyből (vízből) az emberre, s kontagiózusok is, mert a beteg *a talajt mételyezheti meg*, s azért joggal neveztetnek *kontagiózus, miazmatikus betegségeknek.* Ilyen a has-hagymáz, a kholera, a pestis.

3. Óvó intézkedések a járványok ellen.

A járványoknak azonnal mindenkorra véget vethetnénk, ha módját tudnók annak, miképen pusztítsuk el a járványokat előidéző mikroskopikus lényeket mind. Erre a tudomány mai állása szerint még csak gondolni is vakmerő dolog volna. Be kell érnünk avval, hogy ezen csírák fejlődését némileg megnehezítjük, terjedésüket megakadályozzuk, az emberi szervezetet pedig arra kényszerítjük, hogy a csírák mételyező erejének ellentállhasson.

Tapasztalatokból tudjuk, hogy a járványos betegségek fejlődésének legkedveltebb talaja a sok piszok, mely az emberek körül a lakásban, az utczákon fölhalmozódik. A betegségek csírái különös előszeretettel rothadó anyagokat, emberi hulladékokat stb. keresnek föl, a hol legjobban szaporodnak s fejlődnek. A járványok ellen tehát első főteendőnk *az utczák, a lakások tisztántartása*, továbbá a járványok legkedvezőbb helyét, az árnyékszékeket oly anyagokkal (karbolsavval, vasgáliczczal) való fertőztelenítése, melyek a veszedelmes csírákat megölik; a ragályos betegeknek az egészséges emberektől való szigorú *elkülönítése*, végre mindazoknak a tárgyaknak *megsemmisítése vagy fertőztelenítése*, melyekkel a beteg csak némikép is érintkezett. A szobát is, a melyben a beteg feküdt, kénnel, khlorgázakkal jól ki kell füstölnünk.

A szervezet annál ellentállóbb, mennél erősebb, egészségesebb, úgy hogy mindaz, a mi a testet gyöngíti, alkalmasabbá is teszi a betegség fölvételére; a mi pedig erősíti, az ellentálló erejét is fokozza. Járványos időben tehát, még inkább mint máskor azon kell lennünk, hogy jól táplálkozzunk, tiszta fris levegőben éljünk, főleg pedig, hogy egyéb bajunk ne essék, hogy tehát ételben, italban, élvezetben minden kihágást még gondosabban kerüljünk, mint egyébkor. Az éretlen gyümölcs élvezete mindig, de

főleg járvány alkalmával kerülendő. Legjobb ha ilyenkor egyáltalában nem eszünk gyümölcsöt.

Egészen sajátságos módon tehetjük ellentállásra képessé szervezetünket a fertőző betegségek egyike, a *himlő* ellen; e mód az *oltásban* rejlik. Ezen eljárás lényege abban rejlik, hogy mesterséges módon magunk beoltjuk testünkbe a himlőmérget, de oly gyönge minőségben, hogy a beoltási helyeken fakadt hólyagokon kivül egyéb bajunk nem származik belőle s mégis az igazi himlő ellen meg vagyunk védve. E betegségek egyik rendkívüli sajátsága ugyanis az, hogy a legtöbb esetben csak egyszer támadják meg a szervezetet; ha pedig mégis ismétlődnek, támadásuk ismétléskor rendszerint gyöngébb, veszélytelenebb. Így a beoltott ember is, mint a ki a himlőn a beoltás alkalmával már túlesett, csak ritkán esik az igazi himlőbe, vagy pedig ha mégis megkapja, a betegség lefolyása igen enyhe, majdnem minden esetben veszélytelen. Egyszeri oltás rendesen ki is hat az egész életre. Mind a mellett nagyobb biztosság kedvéért mégis ajánlatos, hogy az ember 10—20 év lefolyása után újra oltassa be testét.

4. A járványos betegségek ismertető jelei.

Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a tanító a ragadós betegség előjeleit fölismerhesse a beteg tanulókon, hogy ideje korán eltávolíthassa ezeket az egészségesek köréből. Igaz, hogy ez rendkívül nehéz, hogy még az orvos gyakorolt szeme sem határozhatja meg mindig a betegség kezdetén, hogy mily betegséggel van dolga. Leghelyesebbnek tartanók, ha a tanító a ragályos betegségeket tapasztalatból, a betegágy mellett, orvos vezetése alatt tanulná megismerni s megkülönböztetni egymástól. De azért mégis nem lesz fölösleges, ha néhány feltünő és könnyebben észlelhető jelre figyelmeztetjük a tanitókat.

Hímlő, kanyaró és sarlach kezdetben nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mind a háromnak egyforma hosszú bevezetési időszaka (incubatio) van, t. i. a betegség nem mutatkozik azonnal a fertőző csirák fölvétele után, hanem csak bizonyos idő elteltével. Ha pl.

valakire ma ragadt a sarlach, akkor még 4—5 napig jól fogja magát érezni, a betegség legkisebb nyoma sem látszik meg rajta. Abban is megegyeznek, hogy mind a három nagyfokú lázzal kezdődik.

Az egyes betegségek jelei a következők:

Himlő jelei: A bevezetési időszak 8—14 napig tart, ezen idő alatt a beteg még jól, egészségesnek érzi magát. Ezen idő után rázó hideg lepi meg a beteget, a legforróbb nyári nagon, a meleg ágyban is csak úgy vaczog a foga a hidegtől. Ha a betegnek ilyenkor megtapintjuk a bőrét, forrónak, majdnem égető melegnek találjuk; ha hőmérővel mérjük, a hőmérő 39—40° C. meleget mutat. A hidegség itt is, mint minden hasonló esetben, csak a betegnek szubjektiv érzete. A rázó hideg csakhamar eltűnik s helyet enged tartós forróságnak. A nyelv piszkos, bevont, a beteget hányási inger s gyomorfájdalmak gyötrik. Három ily kínos nap eltelte után mutatkozik a hímlő, előbb az arczon, azután a háton, a mellen s a karokon. Először apró halványvörös foltocskákat látunk, 24 órával később a foltokból göbök s további 24 óra után a göbökből hólyagok támadnak. A himlő körülbelül 4 hétig tart. A betegség kezdettől fogva ragályos, de főkép az, ha a hólyagok belseje genyedésnek indúl.

A *kanyaró* bevezető időszaka csak 9—10 napig szokott tartani. A gyermek már az elején levert, rossz kedvű, álmos, étvágytalan, sőt néha már ilyenkor lázas is. Ezen idő elteltével vagy teljes rázó hideg vagy csak mérsékelt láz lepi meg. Ilyenkor a gyermek náthásnak tetszik, kerüli a világosságot, szeme fáj. *A fájós szem és a világosság kerülése a kanyaró legjellegzetesebb tünetei.* Ha a kanyaró valamely helységben járványosan lép föl, akkor az olyan gyermeket, a kin az említett két jellegzetes tünetet észreveszszük, egy perczig se tűrjük az iskolában. A kanyaró-kiütés csak 3—4 nappal később mutatkozik. A betegség 2—4 hétig tart.

Legrövidebb a *sarlach* bevezető időszaka. A ragályozás s a betegség kitörése között csak 4—8 nap múlik el. Ezen idő után a betegség egy csapásra szokott kitörni. A gyermek alig $^1/_2$ napig levert, kissé lázas és már is nagy forróságba esik, torka fáj, más-

napra pedig egész testét vörös, szegélyezett egymásba átmenő foltok lepik el. A foltok legelőször a nyakon szaktak kiütni. A sarlach 3—5 hétig szokott tartani. Ezen egész időtartam alatt ragályozó.

A himlőből, kanyaróból s sarlachból felépült betegnek, mielőtt a szobát elhagyja, néhányszor meg kell fürödnie. Természetes, hogy a szobát s a benne levő bútordarabokat csak fertőztelenítés után használhatja más ember.

Magától értetődik, hogy a beteg kezelése orvosra bízandó, s mi erre nézve semmiféle tanácsot nem adhatunk. De egyet nem hallgathatunk el. Messze elterjedt szokás, hogy az ilyen betegszobák ajtaját, ablakát oly gondosan elzárják, hogy friss levegő egyáltalán nem hatolhat szabadon a szobába. Azért teszik, mert különben, azt tartják, a baj «visszaütődik» a testbe s ebből azután még nagyobb baj lesz. A szoba levegője ennek folytán olyan, hogy még az egészséges ember is megbetegszik benne; képzelhető, hogy miképen szolgál a nehéz betegnek! Az egésznek az alapja előítélet, vakhit!

A szobát nem szabad a levegőtől elzárni. Mennél tisztább, üdébb a szoba levegője, annál jobban érzi magát a ragályos beteg, annál kedvezőbb a betegség lefolyása. Ha már nem akarják az ajtót nyitva tartani, akkor álljon nyitva néhány órán át az ablak, jusson sok friss levegő a szobába. Ez a betegnek bizonyára nem fog megártani.

Nagyon elterjedt ragályos betegség a *difteritisz*, mely főképen a gyermeket támadja meg. Bevezető időszaka nagyon rövid, alig 2—3 nap. A difteritisz ritkán kezdődik nagy lázzal; a megbetegedett egyének rosszúl érzik magukat, torokfájdalomról, nehéz nyelésről panaszkodnak. A száj hátsó része — a garat — már ilyenkor piros, duzzadt. Ez azonban még nem jelzi a difteritiszt. A veszedelmes halált rejtő ellenséget csak további 2—3 nap eltelte utáni ösmerhetjük meg. Ez időközben a beteg egyre rosszabbúl érzi magát, arcza fakószínű, szeme mélyre beesett; a garatban, a mandulákon fehér, sárgás, piszkos szürkés foltokat látunk. A difteritisz rendesen már az első, második héten megöli áldozatját.

Ha a beteg a bajból fölgyógyúl, akkor teljes felépüléséig hetek telnek el.

Az iskolásgyermekekre nézve igen veszedelmesek a *ragályos szembetegségek*. Ezek között az első helyet azon csúnya betegség foglalja el, melyet rendesen egyptomi szembetegségnek (blennorrhoëa) neveznek, s a melynél a szem külseje erősen dagadt, a szemhéjak alul pedig csúnya véres genyedtség patakzik elő. Ha az ilyen bajban szenvedő egyénnel igen közelről érintkezünk, ha vele egy edényből mosakodunk, ha vele közös törlőt használunk, akkor a veszedelmes betegség reánk ragad, szemünket elpusztíthatja, legjobb esetben hosszú időre megrontja, gyengíti.

Dr. Szalárdi Mór.

AZ ÁLOM.

(Felolvasás a Köznevelési Egyesület választmányi ülésében, január 20-án.)

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Becses engedelmükkel bátor leszek az álomról egy kis felolvasást tartani. Az álomról? — Különös egy théma, mondhatná a tisztelt hallgatók egyike vagy másika. Minő viszonyban van az álom a köznevelési egyesület feladataihoz?!

Ezen kérdésekre mindenekelőtt azt bátorkodom előre bocsátani, hogy az álom alatt nem az alvást, az elszenderülést, hanem az alvás közben fellépő képzeteket, látomásokat és álomképeket értem. Én azon lelki tüneményről ohajtok ezúttal szólani, melyet koszorús költőnk Petőfi a következő szép szavakkal ír le:

« . . . . *Az álom*
A természetnek legszebb adománya,
Megnyilik ekkor vágyink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.
Almában a szegény
Nem fázik és nem éhezik,
Bibor ruhába öltözik;
S jár szép szobák lágy szőnyegén.
Almában a király
Nem büntet, nem kegyelmez, nem birál.
Nyugalmat élvez».

És ily értelemben, azt hiszem, hogy az álom a köznevelési egyesület ülésében is méltó felolvasási tárgyúl szolgálhat.

A köznevelési egyesület feladataihoz tartozik az is, hogy helyes, egészséges pedagogiai eszméket terjeszszen. A pedagogiai ismeretek pedig pszichologiai alapon nyugszanak. Az emberiség nevelése az emberi élet kutatását és az emberi természet ismeretét feltételezi. Az *álom* pedig az ember lelki életének legsajátságosabb és legtitkosabb jelenségei közé tartozik.

Igaz, hogy könnyebb lett volna előadást tartani az ember gondolatai, érzelmei és vágyai fölött. Mert ha én pl. most az érzelmekről beszélnék, képes volnék a t. hallgatók keblében az öröm és részvét, az unalom, az ijedtség érzelmeit fölkelteni és azután ezen lelki tüneményeket szemléltető módon megmagyarázni.

Egészen másképen áll a dolog az álommal. Én nem eszközölhetem pl. azt, hogy t. hallgatóim most elaludjanak; nem is szabad azt akarnom, mert ha t. hallgatóim most unalmukban elaludnának, sőt talán még álmodnának is, hogyan tarthatnám én meg előadásomat? És tudhatnám-e azt, hogy t. hallgatóim miről álmodnak, hogy azután ezen álmok keletkezését, fejlődését, lefolyását, okait és hatásait leírhassam és megmagyarázhassam? Az ember az álom ideje alatt nem bírja az álmot megfigyelni. Az általános tudat nagyon homályos, az öntudat még homályosabb. Tehát sem az önmegfigyelés, sem másoknak megfigyelése nem vezetnek olyan eredményekhez, mint a többi lelki tünnemények megfigyelése és kutatása.

Azért van, hogy az álom a legújabb ideig a csoda és a babonahit kedvencz gyermeke maradt; azért, hogy az álom mind máig a legrejtelmesebb lelki tünemény, s hogy a nézetek az álomról még mindig igen eltérők. Szükséges tehát, hogy mind a pszichologusok, mind a fiziologusok kitartó szorgalommal foglalkozzanak eme pszichikai jelenséggel. Czélszerű lenne — a pszichologia érdekében —, ha a tanítók tanítványaik álmai után tudakozódnának s ezek alapján tanulságos tapasztalatokat gyűjtenének; kívánatos lenne, hogy orvosok, bírák és általában mindazok, kik emberismeret után törekesznek, az emberek álmait több figyelemmel kísérnék, a mint ez mindeddig történt.

Az említett körülmények bátorítottak arra, hogy ma, ezen

díszes társaságban, az idő rövidségének tekintetbe vételével, az álomról szóljak, s t. hallgatóim becses figyelmét ezen tárgy tanulmányozására irányozzam.

I.

Mielőtt megkísértenők az álom homályos életét megmagyarázni, gyűjtsünk minél több tapasztalatot, mert *az* a tudomány anyja.

Nézzük mindenekelőtt, *kinél* figyelhetjük meg az álom jelenségeit.

A tapasztalat azt tanítja, hogy nemcsak a gyermekek és felnőtt emberek, hanem az állatok is álmodnak.

A ki egy és két éves gyermekeket alvásuk ideje alatt megfigyel, annak van alkalma tapasztalni, hogy ezek alvás alkalmával nevetnek, kiabálnak, csacsognak. Négy éves gyermekek már alvás közben beszélnek, énekelnek. Így pl. a múlt héten hallottam, a mint egy öt éves gyermek álmában így kiáltott: «Olga, várj!» Természetes, hogy a gyermekek, a kik rendesen mélyen alusznak, a kiknek öntudata még nagyon gyenge és a kiknek tapasztalatköre még nagyon szűk; mondom, az oly gyermekek az álomról még semmit sem tudnak.

Egyébiránt vannak felnőtt emberek is, a kik nagyon ritkán vagy soha sem álmodnak, úgy, hogy az álom ő előttük egészen ismeretlen tény. Így pl. Nero életrajzírója mondja, hogy Nero egész életében soha sem álmodott; Lessing is ugyanazt állítja magáról. Hogy milyen szükséges a törvényszéki orvosnak és bírónak ily rendkívüli tünemények lehetőségét tekintetbe venni, mutatja a következő eset:

A bádeni nagyherczegség egyik helységében néhány évvel ezelőtt nagy lopás történt. A kár értéke 8000 frtra rúgott. A bűntény nagy feltűnést keltett ezen vidék becsületes lakói között. A bűnösök a rendőrség minden fáradozása daczára sem voltak feltalálhatók. Végre nyolcz nappal utóbb a papnál egy tizenkilencz éves paraszt ifjú jelentkezett, ki magát a bűntett elkövetőjének vallotta, és a papnak még nyolcz forintot adott át. Azon kérdésre, hogy egyedül *ő* követte-e el a lopást és hogy a többi

pénzt hová tette, azt felelte: «Tisztelendő uram! Ezen kérdésre nem felelhetek, mert erről nem tudok semmit. Csak annyit tudok, hogy lelkiismeretem furdalása kényszerített bűnöm bevallására.»

A fiatal ember egy olyan gazdag családhoz tartozott, a mely ismeretes volt becsületességéről. A fiatal ember élete is egész addig szennytelen volt. De mivel ő maga jelentette fel magát, bezáratott. A fogház orvosa, kinek feladata volt a bűnöst megfigyelni, két hét múlva meghalt, s utóda egy fiatal, pszichologiai műveltségű orvos volt. Ez a fiatal bűnöst alvása közben is megfigyelte, és nagy csodálkozva azt vette észre, hogy ez képes volt tizennégy óra hosszat egy folytában aludni, a nélkül hogy erős zajra is felébredt volna, a nélkül hogy ezen idő alatt a legcsekélyebb mozgást tette volna. Egy reggel azt vette észre az orvos, hogy a fiatal ember borzasztó nagy lármával ébredt fel. Az orvos azt kérdé tőle, hogy mit álmodott. A fiatal ember azt válaszolta, hogy ő még sohasem álmodott és nem is tudja, mi tulajdonkép az álom. Ezen nyilatkozatok következtében az orvos értesítette a bíróságot, miszerint ő a fiatal embert ártatlannak tartja. Hogy ez az elkövetett bűntett ideje alatt úgy fel volt izgatva, hogy akkor éjjel a lopásról álmodott, és pedig oly erősen, hogy álmát valónak tartotta, és vallásos nevelésének, jámborságának és lelkiismeretének következtében saját magát vélte a bűntett elkövetőjének és saját magát panaszolta be a törvényszék előtt.

Két héttel utóbb kiderült, hogy az orvos diagnózisa nagyon helyes volt; mert ezalatt kézrekerítették a valódi bűntetteseket.

Hogy az állatok, főképen az emlősök álmodnak: azt már Aristoteles tudta. A tojást rakó állatoknál az álmot bizonytalannak tartotta; de mi tapasztalatból egész bizonyossággal tudjuk, hogy pl. a kajdács gyakran elmondja álmában a betanult szavakat, és hogy más madarak mint pl. az éneklő és házi madarak alvás közben mozognak és bizonyos hangokat hallatnak. Ők is bírnak agy- és gerinczvelővel, birnak képzetekkel és érzelmekkel étvágyról és szerelemről, örömről és félelemről. Azért az állatok is *gondolkodnak*, midőn ébren vannak; és *álmodnak*, mikor alusznak. A lelki cselekvések összege alvás közben az álmot képezi, és azért *az álom*

az alvóra nézve ugyanaz, a mi a valóság az ébrenlevőre nézve. Mindenki a maga módja szerint álmodik, és azért igen fontos az álmokat *tartalmuk* szerint is megismerni.

II.

Az álom tartalma néha rendezetlen, zavaros; néha rendezett, s nincs híjával a logikai következtetéseknek. Olykor egészen természetes, máskor furcsa és csodálatos. Majd világos hű tükre az életnek; majd homályos, hamis és visszás. Gyakran édes, vidám és örvendetes; de többnyire ijesztő és szertelen.

A bibliai Jakab angyalokról álmodott. József kévéket látott álmában, melyek az övéi előtt meghajoltak és csillagokat, melyek körülötte forogtak. Az egyptomi pharao főpohárnoka szőlővesszőről álmodott; a királyi pék pedig süteményekről.

A pharao maga, ki népe gazdagságán és jólétén aggódott, hét kövér és hét sovány tehénről, hét teljes és hét üres kalászról álmodott. A jámbor Sámuel álmában Isten felszólítását hallotta. Bölcs Salamon Istenhez fohászkodik álmában s észért és bölcseségért esdekel.

Mindezek az álmok oly képzetekre és kívánságokra vonatkoznak, melyekkel az illetők öntudatos állapotukban foglalkoztak.

Calpurnia, J. Cæsar neje, a ki férje élete fölött aggódott, annak szobráról álmodott, a melyből hasonlóan a szökőkúthoz, világos vér szökkent fel. Mohammed meg álmában egy angyal hangját hallotta, a ki őt felszólította, hogy Isten igéjét a föld népei között hirdesse.

Az orleansi szüznek álmában a boldogságos szűz jelent meg, a ki őt felszólította, hogy vonuljon a háborúba és szabadítsa meg Franciaországot. Newton, a ki a gravitáczió törvényét feltalálta, azt mondogatta magáról, hogy evvel a gondolattal éjjel és nappal foglalkozott. Samt állítja, hogy Moltke, felriadva álmából, a német hadseregnek Wörthtől Szedánig teendő útját menten feljegyezte és oda rajzolta a térképre. És miről álmodtatja Vörösmarty a «Volt tanítványaimhoz» című költeményben az általa említett ifjút?

«Láta pedig mély álmában sokféle csodákat
Látta az erkölcsök fényét a bűnök ijesztő
Képeit, és mind a kettőnek látta hatalmát».

A történelemből és az irodalomból merített eme példák számát még szaporíthattam volna; de már ezen felsorolt tünemények ből is azt a szabályt vezethetjük le, *hogy az ember álmaiból az illető foglalkozására, egészségi állapotára, véralkatára, egyéniségére, sőt jellemére is némi következtetést lehet vonni.* Ép azért több bölcsész azt is ajánlja, hogy az orvosoknak és a tanároknak nagyobb figyelemmel kellene kísérniök betegeik és tanítványaik álmait.

Valamennyi nemzet költői közt, Shakespearen kívül, talán nem létezik egy költő sem, ki annyiszor énekelte volna meg az álmot, mint koszorús költőnk Petőfi. És miről beszél ő álmaiban? *A szerelemről, a szabadságról és a hazáról.*

Engedjék meg, hogy az álom tartalmára vonatkozólag még Petőfi «*Álmaim*» című költeményének egy részét ide igtathassam.

Irtóztatók koronként álmaim;
Az éjjel is szörnyűket álmodám.
Alig hogy eltünt egyik álomképem,
Másik mereszte vad szemet reám.
Láttam bíborban a bűn hőseit....
Láttam kiszáradt sárga arczokat,....
Láttam mellettök fényes arczokat....
Láttam halotti ágyon férfiút,....
Láttam veszendő, dult országokat....»
Láttam ledöntött, rab országokat...»

Im, ilyek éji látományaim
De nem csodálkozom, hogy ilyenek;
Mert, a miket szemlélek álmaimban,
Történnek egyre, és történtenek.

Eddig csak oly álmokról tettem említést, melyeknek tartalmát könnyen meg lehet érteni, melyeknek lefolyása könnyen megmagyarázható. De mily sokszor tartalmaznak az álmok el nem rendezett összefüggés nélküli képzeteket lehetetlen tényekről. Már a közmondás mondja: *Álomban és szerelemben nincs lehetetlenség.*

Az emberek álmukban a csillagokba repülnek, az égben úsznak, a fiatal ember férfiúvá nő és az agg ember szerelmes ifjúvá lesz. Álmainkban a halott beszél a jövőről, az élő egyén kiadja lelkét a múlt miatt, és nagyon találóan mondja egy angol orvos: «Az álmodó egy őrült csukott szemekkel, az őrült pedig egy álmodó nyitott szemekkel.» De ezen tömkeleghez is sikerűlend a tudománynak az Ariadne fonalát feltalálni. Majd ha több tapasztalatot gyűjtöttünk már egybe, ezen rejtélyes álmoknál is a világosság szét fogja oszlatni a homályt.

Engedjék tehát meg, hogy most az álmokat *idejükre* és *tartamukra* nézve vizsgáljuk.

III.

Mikor lehet álmodni? A tapasztalat azt mutatja, hogy az álom az alvás közben bármikor kezdheti működését, mert már sok embertől lehetett hallani, hogy a nap folyama alatt is elaludtak és álmodtak.

Az éjjeli alvás közben az álom beállhat mindjárt az elalvás kezdetén, vagy néhány órával az elalvás után, vagy pedig rövid idővel a felébredés előtt.

Az u. n. éjfélelőtti álom inkább a múltra vonatkozik s többnyire szomorú természetű; a reggeli álom ellenkezőleg inkább a jövőre vagy a jelenre vonatkozik és vidám természetű.

Az álom tehát nincsen bizonyos időhöz kötve. Ezen lelki tünemény inkább a nappali foglalkozástól, a képzetek élénkségétől és mennyiségétől, a vér, az idegrendszer és a test szervezetétől függ.

Ha az alvás ideje előtt az ember teste a friss levegőben való mozgás következtében elfárad és ha az alvás előtt lelke nyugodt állapotban van: akkor éjfélelőtti álom ritkán áll be nála. Mihelyt azonban a szellemi szervek az alvás által felüdíttetnek, egyúttal hajlandóbbakká is válnak lelki működéseik végzésére. Azért az ember reggel felé többet és elevenebben álmodik.

Izgalmas korszakokban, fontos politikai események idejében az álom gyakrabban köszönt be.

Az utolsó árvíz alkalmával sok ismerősömet kérdeztem volt

álmuk után, és a legtöbben azt mondták nekem, hogy víz-veszedelemről és megfulásról álmodtak. Midőn Rauscher bécsi érsek meghalt, sokan álmodtak róla és sokan tették a lutriba az elhunyt érsek életéveinek, születése és halálozása napjának számát, mely számok véletlenül ki is jöttek, úgy hogy az államnak ekkor igen nagy pénzösszeget kellett kifizetnie. Az álom tartalmáról gyakran nem csak az egyes ember jellemét, hanem az uralkodó korszak minőségét is meg lehet ismerni. Hogy az évszak, az éghajlat is befolyással van az álom tartalmára és színezetére, eddig még biztosan nem állapíthatták meg. E téren még hiányoznak a szükséges statisztikai adatok.

Nagyon kívánatosnak tartottam volna, hogy ha a t. hallgatók becses figyelmét még az álom színezetére, világosságára és fejlődésére is irányozhattam volna; de az idő rövidségét tekintetbe vévén, még csak az álom hatásaira, okozataira, leszek bátor egy pillantást vetni, mert ezeknek ismerete nagyon szükséges az álom lényegének és okának helyes felfogásához.

IV.

A ki álmodott, az saját magán tapasztalhatta, hogy lelkére az álom vagy kellemes vagy kellemetlen hatást gyakorolt. Petőfi ezt következő szép szavakkal ismeri el:

«Álmodtam szépet gyönyörűt,
Álmodtam és fölébredék.
Mért keltettél föl oly korán?
Mért nem hagyál álmodni még?
Mit a való nem küld reám,
A boldogságról álmodám.
Miért bántottad álmamat?...
Oh istenem, oh istenem:
Hát a boldogságról nekem
Még csak álmodni sem szabad.»

Azért nagy igazat mond a következő példabeszéd: «Egy jó álom minden fáradságot helyre üt.»

De az álom nem csak általánosan hat a kedélyre; az ő hatása sokkal erősebb; idegrendszerünket megrázza, izomrendszerünket

mozgásba hozza. Innét magyarázható az, hogy az álmodó az alvás alatt nevet, vagy sír; lábaival vagy kezeivel egészen czélszerű, de önkénytelen cselekvéseket visz véghez. Így pl. ismerek egy kézművest, a ki álmában mellette fekvő hat éves gyermekét az ágyból felemelte és a padlóra dobta. Neje a lármára felébredvén, felkelté férjét és kérdezé tőle, hogy mit cselekszik? Ekkor elmondá nejének, hogy azt álmodta, mintha az inas ellenszegülne és nem engedelmeskednék, a miért is azt a műhelyből kidobta. — Hogy mily rettenetes lehet az álom hatása, a következő esemény is tanusítja:

Két tiszt megszökött a hadseregből azon czélból, hogy egy szabadságharczban részt vegyenek. A szökés ideje alatt egy vendéglőbe szállottak, s itt oly szobában töltötték az éjjelt, a melyben két ágy volt. A tisztek egyike a szökésről álmodott és álmában hangosan kiáltott: «Segítség! Segítség! A katonák utánam iramodnak; rám lőnek!» A másik tiszt felébredt a zajra és oda kiált: «Árpád! légy nyugodt és ne háborgass!» De mivel intése nem használt, felkelt ágyából, kezébe vette a lovagostort és az álmodó tiszt ágyához lépett, azon szándékkal, hogy őt felkeltse; meg is érinté az ostorral és így szólt hozzá: «Árpád, ébredj fel! ne félj, veled vagyok.» De az alvó és álmodó tiszt egyszerre így jajdul fel: «Óh jaj! A golyó eltalált! Végem van!» és mozdulatlanúl feküdt. Minden rázás hiában volt s a rögtön megjelenő orvosi segély sem használt. Az orvos konstatálta, hogy az élénk álom következtében az íjedtség érzelme oly erősen hatott, hogy rögtöni szélütés vetett véget a fiatal életnek.

Az álom oly befolyással is van lelkünkre, hogy ekkor képesek vagyunk oly képzeteket is bizonyos rendben visszaidézni, a mi ébren létünk alatt a legjobb akarattal sem sikerül. Az álom tudóssá tesz bennünket. — Egy tudósnak volt egy ügyes, de műveletlen szakácsnéja, ki sem írni, sem olvasni nem tudott. Egy alkalommal megtörtént, hogy a szakácsné álmában elkezdett beszélni. A tudós csodálkozva hallá, a mint ez álmában latin nyelvű mondatokat egészen természetes sorrendben reczitált. A midőn a tudós reggel szakácsnéját kérdezé, hol tanult latinul és hol szolgált; ez azt felelte, hogy évekkel ezelőtt egy papnál szolgált, a ki a latin köny-

veket mindig hangosan olvasta. — Az olasz Cardamus a 13. század híres mathematikusa azt állította, hogy egyes műveit álmában szerkesztette. — Tartini, a 18. század híres zeneszerzője azt mondja magáról: «Az 1713. év egyik éjjelén azt álmodtam, hogy lelkemet az ördögnek adtam el. Minden az én akaratom szerint történt, új szolgám minden kívánságomot megelőzte. Eszembe ötlött, hegedűmet az ő kezébe adnom, hogy lássam, vajjon tud-e valami szépet rajta játszani. Mily óriási nagy volt csodálkozásom, midőn tőle egy gyönyörű szonátát hallottam játszani. Én annyira el voltam ragadtatva, hogy lélekzetem megakadt, és én felébredtem. A melodiát leírtam és ez a legjobb szonáta volt, melyet életemben szerzettem és én azért ördög-szonátának neveztem el.«

(Folytatása következik.)

NORDENSKJÖLD UTAZÁSA AZ ÉJSZAKI JEGES TENGEREN.

(1878—1880.)

A XV. és XVI. századbeli nagy felfedező utazások megnyitották az oczeánokat az európai hajósok előtt. Attól az időtől fogva az Atlanti oczeánból a legtávolabbi vizekre is eljuthattak. Magelhaens és Drake már a XVI. században körülhajózták a földet. De a nagy világtengerek útjai csak délen voltak nyitva; az Atlanti oczeánból a Csendes oczeánba csak Afrika és Ázsia meg Amerika déli csúcsainak megkerülésével juthattak el. Keresték az éjszaki átjárót is a XVI. század óta; de ezeken a tájakon a szárazföldek szélesebb kiterjedése és a sarkvidéki tengerek jege konokúl útját szegte minden kisérletnek egészen a legújabb időkig. Tömérdek meghiusúlt vállalkozás után csak századunk ötvenes éveiben sikerűlt *Mac Clure*-nek Éjszak-Amerika szárazföldje fölött, a sarkvidéki tenger szigetein át, eljutnia az Atlanti oczeánból a Csendes oczeánba. Ezzel a nyugati átjárást éjszakon is megtalálták. A keleti átjárás azonban Európa és Ázsia szárazföldje fölött még továbbra is féltékenyen rejtegette titkait. Az angolok, majd a hollandok, utóbb az oroszok a XVII. század óta fáradoztak emez út kierőszakolásán. Tettek is érdekesnél érdekesebb fölfedezéseket az Éjszaki jeges tenger vidékein, de a Karai tengernél tovább nem juthattak kelet felé. Nordenskjöld, finn származású svéd tudósé a dicsőség, hogy ezt a kérdést is megoldotta az által, hogy Svédországból kiindúlva «*Véga*» nevű hajójával áttört s végig hajózott az Éjszaki jeges tengeren, a Behring szoroson keresztűl eljutott a Csendes oczeánba s Ázsia és Európa körülhajózása után minden

jelentékenyebb baleset nélkül tért vissza hazájába. Nordenskjöld utazásának főfontossága abban áll, hogy megvalósította azt, a mi után századok erőfeszítései hiában törekedtek.

Ezt az utazást ismerteti meg a Földrajzi társaság által ez évben megindított s a Franklin-Társulat által kiadott «*Utazók könyvtárának*» első kötete,* melynek nyomán alábbi ismertetésünket írjuk.

A nevezett irodalmi vállalatot s annak megjelent első kötetét olvasóink figyelmébe ajánlván, legott átszállunk a «Végá»-ra s megkezdjük Európa és Ázsia legkietlenebb partvidékei mentén teendő utazásunkat.

*

1878, julius 21-én indult meg a «*Véga*» hajó Tromsöből, Skandinávia éjszaki csúcsáról. A hajón Nordenskjölddel együtt több természetbúvár, nehány tengerésztiszt és tizenkilencz matróz volt, kiket önkényt jelentkezett kétszáz svéd tengerész közül választottak ki. A gondosan felszerelt és szilárdúl épített hajót, még három más hajó is kisérte, a «*Léna*», az «*Express*» és a «*Frazer*» bálnahajók, melyek azonban csak a szibériai nagy folyókig mentek, a «Véga» számára kőszenet s élelmi szert szállítván. Julius 28-án ötlöttek először a merész hajósok szemébe a *Novája Zemlja* nyugati, alacsony, füves és számtalan apró tavakkal boritott partjai, az ú. n. *Gänzeland*, mely nevét az itt fészkelő tömérdek lúdtól és hattyútól nyerte. Ezt a szigetet a kontinenstől elválasztó *Jugor* szorosan át eljutottak a Karai tengerbe. A Jugor szoros mellett *Khábárowa* nevű *szamojéd* falúban töltöttek nehány napot. Nyáron át sok szamojéd, orosz és eloroszosodott finn költözik ide; a szamojédok rénszarvasaikat legeltetik itt, míg az oroszokat és finneket a szamojédokkal folytatott nyereséges cserekereskedés meg a segítségökkel való halászat csalogatja ide.

«A szamojédok — úgymond vezetőnk — alacsony emberek,

* *Utazások könyvtára: Ázsia és Európa körülhajózása a Végán. Báró Nordenskjöld Eriktől. Átdolgozta Varga Ottó, tanár.* Képekkel és térképpel. Budapest Franklin-Társulat. 1883. (8°, 279 lap.) Ára?

épen nem szépek, össze vissza kuszált rendetlen hajzattal, mit prémes fökötőjük jobbára eltakar. Nejeiknek ruházatukhoz különböző színű szövetekre van szükségük s ily szövetek fejében legjutányosabban juthatni cserébe különféle bőrökhöz, prémekhez, halakhoz. A színek között különösen szeretik a pirosat. Nem öltözködnek ízléstelenül, mi több: ünnepi ruhájuk valóban csinosnak mondható. Ez hosszú, testhez álló rénszarvasbőrből áll, mely vékony s középen szép, szabályos ránczokban esik le. A kabát két vagy három, kutyabőrből készült rojtokkal, szegélyekkel van díszítve, melyek között rikító színű szövetdarabok vanak felvarrva. A lábbeli takaros rénszarvas-bőrből készült csizma. Nyáron hajadonfővel járnak. Ilyenkor fekete bodros hajukat két fonadékban eresztik hátra, miket szíjakkal, tarka szalagokkal és gyöngysorokkal díszítenek. Ezeken kívül még egész csomó czifra gyöngysort fűznek hajukba vagy pedig átlyukasztott füleikbe illesztik azokat. E fejdísz természetesen módfelett nehéz, mihez télen még a kutyaprémmel prémezett rénszarvasbőr sipka járúl, melyről ismét több, csillagocskákkal végződő koloncz lógg le. A fiatal asszonyok tehát itt is csak czifrálkodnak tehetségük szerint, mint bárhol e világon; de azért a mi szemünkben még sem szépek. Termetükre aprók; hajuk a lósörényhez hasonló s piszkosságban férjeikével versenyez. Sárgás színű arczukat elföldi a mocsok; apró, pislogó szemeik többnyire gyuladtak és csepegősek; orruk lapos, álluk előre áll; lábszáraik orsó alakúak, vékonyak. Minden férfiúnak egy vagy több felesége van; a házasság minden czerimonia nélkül történik s a házasságban a nők teljesen egyenlőjoguak férjeikkel. A férfiak ruházata hasonlít a lappokéhoz; hosszú bő kabátból áll, mely gombos, rézkiveretű övvel szoríttatik a testhez. Ezen övön függ a kés. Rénszarvasbőr csizmájuk térden felül ér; fejüket pedig jól a fejhez illő, ugyanolyan bőrből készült sapka födi. Télen nyáron a mienkhez hasonló, de ennél jóval magasabb szánakon járnak s a könnyű szerszám egyforma vígan síklik a tél hómezein mint a nyár moh borította síkságain.

Főfoglalkozásuk a halászat és vadászat meg a rénszarvasgazdaság. Mintegy harmincz év óta azonban e gazdaságot nagyban

fenyegeti a szibériai pestis, melynek nemcsak hogy temérdek állat esik áldozatúl, hanem az emberre is halálosan elragad, ha a beteg állat húsából eszik. — Ennek daczára még mindig vannak oly «gazdag» szamojédek is, a kiknek ezer rénszarvas áll szolgálatukra. A keresztény vallás az oroszok révén itt-ott utat talált közéjük; de azért csak külsőleg érintette őket. Pogányok, bálványimádok és a samánizmus (bűbájosság) uralkodik korlátolt lelki világuk fölött. A műveltebb népekkel való érintkezésük inkább ártalmukra mint javukra szolgált. Sokat ártottak nekik az orosz kereskedők a

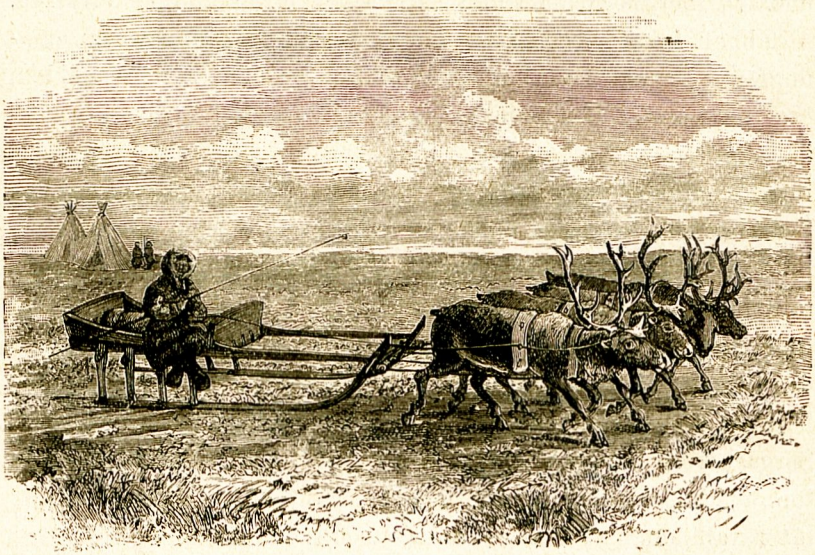

Szamojéd szánka.

«tüzes vízzel,» a hogyan ők a pálinkát nevezik. Az a nemes büszkeség, mely a skandináv lappokat, a grönlandi és amerikai eszkimókat jellemzi: náluk teljesen hiányzik. Minden tekintetben az említett népek mögött állanak.»

Ha a szamojédoktól eltekintünk, e sarki tájak teljesen lakatlanoknak mondhatók. Kárpótol azonban bennünket ama gazdag állati élet, melyet nyaranta itt találunk. De csakis nyáron; télre elpusztúl innen úgyszólván minden élőlény, a mely a tenger színe fölött tartózkodik.

Különösen a madárvilág az, mely figyelmünket első sorban leköti. «Még messze vagyunk a poláris régióktól — írja Nordenskjöld — s máris a szürke madaraknak egész seregei veszik körül a hajót. Egészen a tenger színe fölött sikamlanak tova, annak hullámaival emelkedve és sülyedve, kutatnak élelmük után. Ez a *sarki viharmadár*. Félelmet nem ismer, szörnyen falánk; kellemetlen szaga miatt húsát csak végszükségben érzik. Majd az *alkák* sűrű csapatai röpködnek a légben, vagy uszkálnak a jégdarabok között. Jég, vihar, fergeteg által letördelt, meredek sziklafalak alatti garmadákban szoktak fészkelni. Eme 100—200 m. magas kőgarmadák e madaraknak igazi palotái. Ha egy-egy ily garmadára fölkapaszkodunk, egész madárfelhő kerekedik föl az üregekből s kavarog vagy kirepül a tengerre, mialatt a lent maradtak véget nem érő zajgással, sivítással árulják el magukat. A tova repültek is csakhamar leszállnak azután s oly sűrűn telepednek le, hogy 20—30 darabot elejthetni egy lövésre. Húsuk pompás ízű, kedvelt költőhelyeik a zátonyos partok meredek oldalfalai, hol a szikla ormától a tenger színéig tojás tojást ér; úgy hogy egész hajókat rakhatni tele velük. A tojásokat fészek nélkül rakják s veszekedéseik közben sokat lekotornak a tengerbe.

Az alkák számos faján kívül úgyszólván mindenütt otthono e partokon a *duna lúd* és a *pompás kacsa* meg az *örvös lúd* és a *vetési* lud. A szárazföldi madarak a vizieknél sokkal kisebb számmal vannak úgy fajra mint egyedekre nézve. A partok mentén gyakran látható a *széles csőrű uszó szalonka;* beljebb a szárazföldön a *hósármány,* a *sarki fajd* és a *havasi kuvik.*»

A sarkvidék állatai, a *rozmár,* a *fóka,* a *jegesmedve* és *rénszarvas* sokkal ismeretesebbek, semhogy azok leírására — noha könyvünk sok érdekes részletet beszél el életükből — ki kellene terjeszkednünk. A helyett követjük a «Végá»-t keletre tartó útjában.

A «Véga» szerencsésen átkelt a Karai tengeren s aug. 19-én este sikerült századoknak haszontalanúl erőszakolt czélját elérnie: eljutott az ó-világ legéjszakibb csúcsához, a Cseljuszkin fokhoz, honnan megállapodás nélkül folytatta útját az Új-Szibériai szigetek felé, melyek földünknek legsivárabb pontjai. Jeget azonban még itt

sem találtak, sőt havat sem. Szept. 3-án a Medve-szigetekig értek, a hol már porhanyós folyami jéggel találkoztak, mely mind veszedelmesebbé kezdett válni. Egész szept. 27-ig vergődtek közte, míg végre elérték a Koljaczin-öblöt. Itt a Behring-szoroshoz egészen közel egy nagy jégtuskónál vetettek horgonyt s remélték, hogy rövid pihenés után elérik vágyaik czélját: eljuthatnak a Csendes oczeánba. Azonban másképen történt. Egyik nap múlt a másik után és a hajót környező jég a helyett, hogy megmozdult volna, mind szilárdabbá vált s szeptember végén a «*Véga*» befagyott — a Csendes oczeánnak úgy szólván küszöbén. Ha csak nehány órával érkeznek korábban ide, e nagy baj nem esik meg rajtuk; mert még az ő befagyásuk napjának reggelén horgonyozott az öbölben egy amerikai bálnahajó, a mely szerencsésen eljutott a nagy oczeánba. Most azonban már késő volt minden sopánkodás. Hozzá kellett látniok az áttelelés előkészületeihez.

Azelőtt gondosan lesöpörték a havat a hajó födélzetéről; de most fekve hagyták; úgy hogy abból végre erősen összetiprott havas jégkéreg lett. A hajó oldalait magasan körüllapátolták hóval; oldalaihoz pedig csinos följáró lépcsőt csináltak jégből. A hajó előrészét nagy sátorral vonták be, hol sokszor nagyon vidám élet folyt a tél alatt. Itt bámulták a kiváncsi *csukcsok* — a hajóval szemközt fekvő szárazföld lakói — a hajókovács ügyes munkáját, a mint a szikrázó vasat kalapálta; itt osztá ki a szakács közöttük a maradék ételeket s a számukra külön sütött kenyeret. Ez volt a fogadóterem, hol az asszonyoknak, gyermekeknek dohányt, czukrot osztogattak s néha egy-egy fagyos halásznak egy korty pálinkát adtak stb. Hogy véletlen jégtorlódás vagy más szerencsétlenség tönkre ne tegye az expedicziót, Nordenskjöld a hajóból annyi élelmet vitetett a partra, a mennyi 30 embernek 100 napig elegendő lehetett.

A rögtönzött parti élelemtárt sem be nem zárták, sem nem őrizték, egyszerűen lefödték s úgy hagyták. A csukcsok nem nyúltak hozzá, noha a szegény lakosság sokat szenvedett az éhségtől s tudta, hogy mi van ott. Ugyancsak a parton, a hajótól másfél kilométernyire egy mágnestű-megfigyelő állomást is állítottak fel

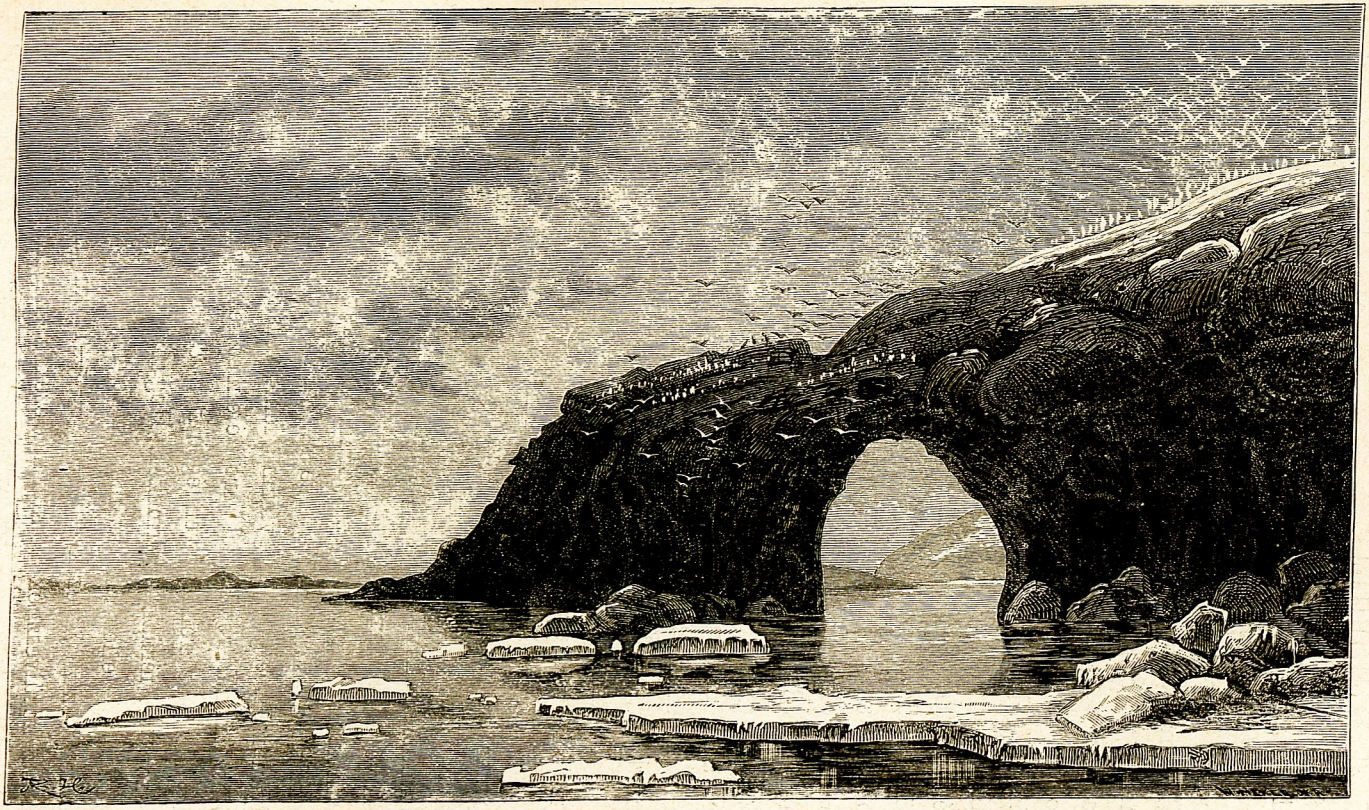

Sirályok költőhelye.

jégkoczkákból, a hova naponként négyszer látogattak el egymást felváltva a hajóról megfigyelések tétele s följegyzése végett.

Miután az áttelelésre minden előkészületet megtettek, nyugodtan néztek a tél elébe. Nordenskjöld és tiszttársai figyelme mindenre kiterjedt. Gondjuk volt a fűtésre, a tisztaságra; az élelmezést lehetőleg változtatgatták, a legénységet foglalkoztatták. A hajóban nem is volt oly hideg, mint némelyek tán képzelik. Igaz, hogy a külső hideg a hajó belső oldalfalát nem egy helyen jégréteggel vonta be, de azért a falaktól valamicskével távolabb mindig megvolt nappal a + 12—17° szobameleg, mely csak éjjelenként szállt alá a+5—10°-ig. Még a legalsó, fűtetlen helyiségek hőmérséklete sem sülyedt a+1°-on alúl. Melegen tartá azt kívülről a víz s a hajó oldalához tapadt hó. A hidegnél sokkal kellemetlenebb volt az a sok gőz és pára, mi nagy hidegben, erős fűtés mellett a kis helyiségben felszaporodott. Sokszor reggelenként egy-egy matróz úgy bedörrentett a legénység kályháiba, hogy pár óra alatt mindnyája izzadott. Ilyenkor nem maradt más hátra, mint hideg fürdőt venni, hamarosan felöltözni s ki a födélzetre annak 30°-nyi hidegében lehűtözni!

November 1-én már rendes, megállapodott életrendje volt a hajó lakosságának, melyet az expediczió egyik tisztje így ír le:

«Körűlbelűl reggeli fél kilencz óra van. A jégházi figyelő ép most érkezett meg, miután az éjjel — 16°-nyi hidegben öt órán át tartózkodott az őrálláson. Az idő felől jókat jelent: csak valami harmincz foknyi hideg van, s kivételesen szél sem jár. A reggelinek vége. Szivarra s pipára gyújtva a tiszti szoba lakói a födélzetre sietnek, hogy ottan mozogjanak s friss levegőt szívjanak. A szem bekalandozza a sivár, kevéssé megvilágított tájat, mely ma is csak olyan mint tegnap. Egyforma fehér síkság az mindenfelé, mely fölött lankadt repüléssel keresi élelmét nehány holló. Nem sokára megjelennek rendes vendégeink a *csukcsok*: öregek, fiatalok, asszonyok, férfiak, gyermekek. Hogy nagyobbára szánkán jöttek, azt a hajó mellett álló számos úri fogat tanusítja. Kicsi, alacsony, keskeny szánkók ezek, mik elé 4—8—12 kutya van fogva. Csakhamar körűlvesznek bennünket ezek a szegény kiéhezett, elso-

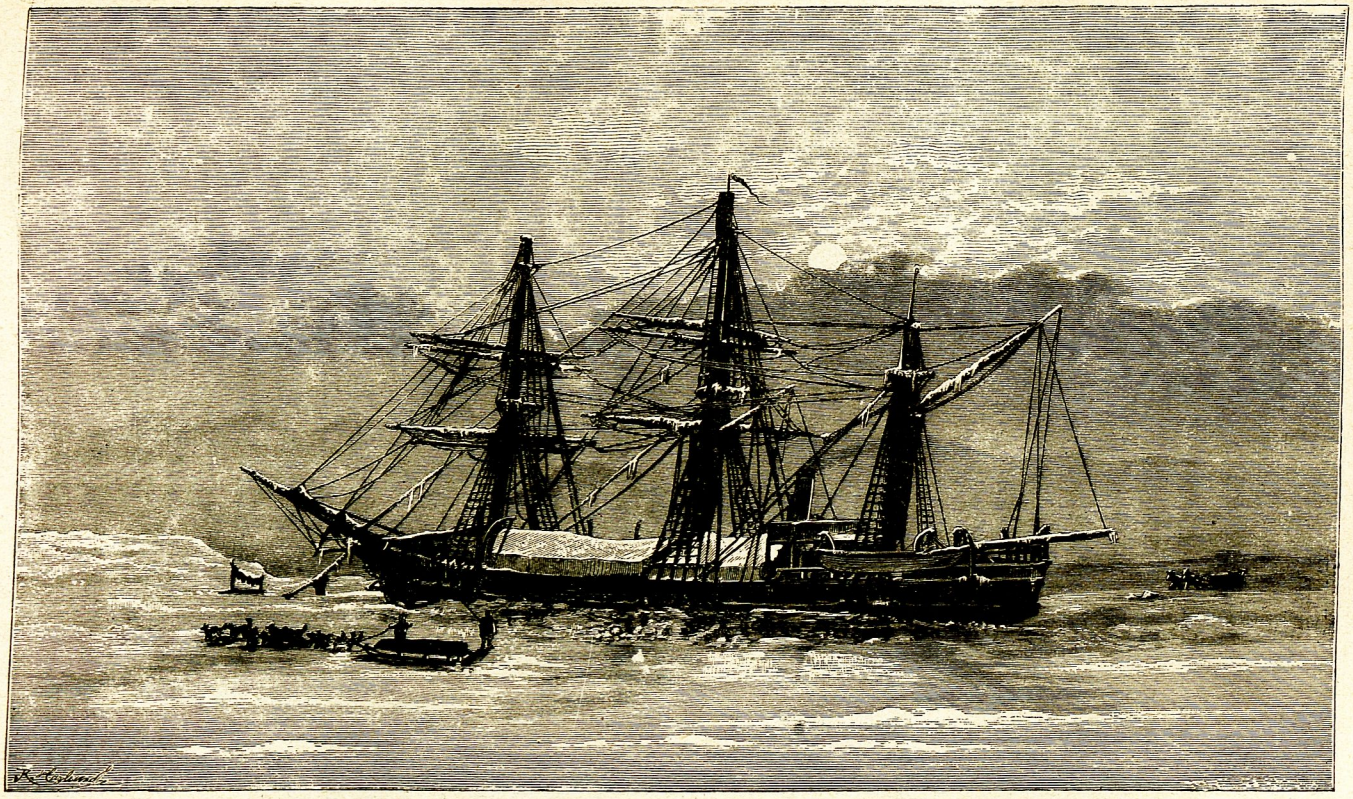

A Véga téli szálláson.

ványodott teremtések s megkezdődik a mindennapi vásár. Sok mindenfélét kínálnak: fegyvereket, prémeket, ékszereket, halcsontot stb. S mindezekért nem kérnek egyebet mint kenyeret. Miután a csereberének vége lett: a tiszti szalon tagjai munkájukhoz látnak. Nehányan kajüte-jeikben tartózkodnak, mások a tiszti szalonban. A délelőtt csendben és békességben múlik el. A tizenkét órai ebéd után azonban majdnem az egész tisztikar ismét a fedélzeten van s ott fel-alá sétálnak. A hajó előrészén ilyenkor eleven az élet. A legénység most lát ebédjéhez. Az egész csukcs-csapat a helyiség bejárása körűl tolong s kiki mohón kapja el, a mivel épen megajándékozzák. Végűl egy nagy katlannal megjelenik maga a szakács s a tekintélyes mennyiségű ételmaradékot a szegény kiéhezett vendégek zsákmányául hagyja. Délután 3 órakor esteledni kezd. Vendégeink egymásután elhagyogatják a hajót, hogy másnap megint ott kezdjék, a hol ma elhagyták. Csend lesz a fedélzeten. Hat óra felé befejezi dolgát a legénység is s hátralevő idejüket arra fordíthatják, a mire akarják. Legtöbbje olvasással tölti el az estét. Miután $7^1/_2$ órakor a tiszti szalonban is elköltötték a vacsorát, kellemetlen, terhes kötelességének megtevéséhez készülődik az, kinek esti 9 órától reggeli 2 óráig a jégházban kell virrasztania a mágnestű mellett. A többiek ott maradnak a teremben és beszélgetés, játék, könnyű olvasmány közt mulatják el az estét. Tíz órakor mindenki kajütejébe vonúl és a lámpákat kioltják. Ez vala közönségesen a mi életünk a «Végá»-n egész télen keresztűl. Egyik nap hasonlított a másikhoz. Ha vihar zúgott, hó söpört és igen nagy hideg volt (—45°C. volt a legnagyobb hideg), inkább a födélzet alatt maradtunk. Jobb időben pedig többet voltunk a szabadban. Meg-meglátogattuk ilyenkor a jégházban ülő obszervátort, a környék csukcs lakosait; majd meg össze-vissza barangoltuk a vidéket, hogy valami vadat ejthessünk.»

Ily körűlmények között űlték meg a karácsont még pedig vidáman, pezsgő-durrogások közt, a hajón hizlalt két sertés friss pecsenyéje mellett s elhagyott otthonukra való édes megemlékezésben.

Horgászó csukcsok.

Még karácson után is hónapokig kötötte őket téli szállásuk helyéhez a mozdúlni nem akaró jég. Azt az időt mikor a fagyos hideg engedni kezdett s tavasz fordultán enyhébb napok következtek, a környék természeti viszonyainak és lakóinak tanúlmányozására fordították. — A könyv ama fejezetei, melyek Sziberia eme legéjszakkeletibb részének ismertetésével foglalkoznak, nemcsak tanúlságosak, hanem a legnagyobb mértékben érdekesek is.

Julius 18-án még senki sem gondolt az elindulásra; sőt maga Nordenskjöld ép e napon kirándulásra készült, hogy mammuth-fogakat gyűjtsön. Azonban a mint ebédhez űltek, egyszere csak gyenge ringás lesz érezhető a hajón. Fölrohannak a fedélzetre s íme az egész jégsivatag mozgásban van! Volt öröm, volt diadalriadás! Egyszeriben alá fűtenek a gépnek s két órával utóbb a «Véga» felvitorlázva, lobogósan megindúlt a Behring-szoros felé. A csukcsok megriadva vették észre a hajó távozását: egész sereg férfi, asszony, gyermek nézett a távozó hajó után, mely a hosszú téli hónapok alatti barátaikat, jótevőiket örökre elviszi kietlen partjaikról.

Julius 20-án reggeli 11 órakor a «Véga» elért az Éjszaki jeges tengert a Csendes oczeánnal összekötő szorosba és üdvlövésekkel fellobogózással, teljes díszben köszöntötte az Ó- és Újvilágot.

A «Véga» körűlhajózván egész Ázsiát a Szuezi szorosan, a Földközi tengeren keresztűl 1880. april 24-én ért vissza hazájába. A hol kikötöttek, mindenütt diadallal fogadták őket s leírhatatlan az a lelkesedés, a melylyel Stockholmban az egész nemzet színejava sietett az elszánt és szerencsés utazók üdvözlésére. Az egész város ki volt világítva megérkezésükkor; a kikötő és a királyi palota tündéri ragyogásban úszott. A kikötőnél a város előljárósága fogadta őket, mire a királyi várba vezették, hol maga a király családjának s az udvar legfőbb tisztviselőinek jelenlétében üdvözölte az expedició tagjait s kegyelmének és elismerésének számos jeleit adá. Az ünnepélyek sorát is a királyi palota díszlakomája nyitotta meg, melyen a nemzet nevében maga a király dicsőíté a

A «Véga» tiszti terme.

«Véga» művét. «Új babért szerzett hazánk — így szólt többek közt —, melyet az elmúlt idők sok koszorúja mellé teszünk le az emlékezet oltárára. Tisztelet azoknak a férfiaknak, kik e babért aratták. Úgy a svéd nemzet nevében, mint saját szívem sugallata szerint mindnyájuknak köszönetemet,csudálkozásomat fejezem ki!» A király beszéde alatt a «Véga» egész személyzete szótlanúl, telt pezsgőpoharakkal a terembe lépett s meghatottam vett részt a felköszöntő lelkes elismerésében.

A TANÍTÁS TÚLTERHELTSÉGE

A NÉMETORSZÁGI FELSŐ LEÁNYISKOLÁKBAN.

Nálunk is, külföldön is az iskolai tanítás túlterheltsége az a tengely, mely körül a tanügyi vitatkozások forognak. Ebben keresik s vélik föltalálhatónak minden baj okát és magyarázatát. Satnya nemzedéket nevelünk? — a túlterheltetés az oka. Felszínes az oktatás és meddő annak eredménye? — megint csak a túlterheltetés a hibás. Lazulnak az erkölcsi kötelékek, melyek az egyest a családhoz fűzik s a társadalmat összetartják? — még ez is jó részben a túlterheltségnek tulajdonítandó, mely kizárja az alapos nevelés lehetőségét. A meg nem emésztett fölös ismeretek csak izgatnak, de ki nem elégítenek: értelmi világunkat fölcsigázzák, erkölcsi életünket összezsugorítják. A neveléstől a lelkitehetségek harmonikus kifejlesztését várjuk, s meghasonlás az eredmény. Boldogságot vetnénk, s boldogtalanságot aratunk... Így hangzanak a támadások, melyekben van ugyan igazság, de még több a túlzás. Túlozzák a bajt, s a baj gyökerét nem mindig keresik ott, a hol az valóban rejtőzik. Ezekről a szakkörökben zajongó diskussziókról tudomást vesz aztán a nagy közönség is, s a szülők kapva kapnak az alkalmon, hogy a családi élet és házi nevelés minden hibáit egyetemlegesen az iskolára róhassák. Az iskola viszont nyomatékosan követeli, hogy a nevelés eredményeért való felelősséget a család oszsza meg vele hűségesen.

A harcz javában foly; közelebb vagyunk még a kezdetéhez, mint végéhez. Ép ezért korai dolog lenne itéletet mondani a küzdelem fölött. Eddig csak két tény kétségtelen: először is az, hogy a modern iskolai oktatás eredménye nem elégíti ki teljesen a

hozzákötött várakozásokat; másodszor meg az, hogy az iskolai tanítás emez eredménytelensége ellen hathatós, üdvös reakczió indult meg. Hogy a baj létezését nem tagadja úgyszólván senki sem, s hogy a baj orvoslását sürgeti úgyszólván mindenki: biztos kezességet nyújt az iránt, hogy a baj megismerésére is eljutunk, s ha eljutottunk, orvosolni is fogjuk azt. Nem mondjuk, hogy a «túlterheltetés» varázsigéje fog bennünket a rejtvény nyitjához vezetni; de másfelől tagadhatatlan, hogy e kérdés taglalása, minden oldalról való megvitatása közben közelebb meg közelebb jutunk czélunkhoz: iskolai tanításunk rendszerének javításához. Üdvös azért e viták folyamát figyelemmel kísérni, s nem fölösleges egy-egy tekintetet vetnünk a külföldre is, hogy miképen fogják fel e kérdést ott, s miképen foglalkoznak vele a mieinktől sokban eltérő viszonyok közepett.

Ezuttal a németországi felső lányiskolai tanítók egyesületeire*) vetünk egy pillantást, a melyekben a múlt évben csaknem kivétel nélkül ennek a kérdésnek egyik vagy másik részlete képezte a vitatkozás tárgyát. Természetes, hogy nem referálhatunk minden gyülésről, s e gyülések minden tárgyalásáról. Ennek sem szükségét, sem hasznát nem látjuk. Csupán a fontosabb momentumokat emeljük ki, s ezekkel kapcsolatban néhány oly jelenségre s ügyet vetünk, a melyek nincsenek ugyan szorosabb kapcsolatban a lányiskolai oktatással, de általános érdekességüknél fogva figyelemre méltók.

A rajnai tartomány fiók-egyesülete 1882. május 13-án tartotta évi közgyülését Düsseldorfban. E gyülés főtárgya volt *dr. Henke*, mülheimi lányiskolai igazgató értekezése arról, hogy «*mely tantárgy képezze a lányiskolai tanítás középpontját, a mely körül a többiek mint melléktárgyak legsikeresebben csoportosíthatók*». Az értekező gyökeresen óhajtja átalakítani a felső lányiskolai tanításnak úgy czélját, mint módszerét s fejtegetéseiben a túlterheltetés kér-

*) Németország felső lányiskoláinak tanítói 1872-ben alapították meg egyesületüket; a lefolyt tíz év alatt kiterjedt az a birodalom minden részére, úgy hogy a mult évben 15 fiókegylete (Zweigverein) volt 2422 taggal.

déséből indúl ki. «Az iskolai tanítás túlterheltségét felsőbb iskoláinkban — úgymond — ép oly kevéssé lehet tagadni, mint kétségbevonni azt, hogy e túlterheltség nemzetünk egészséges fejlődését koczkáztatja. A bajon csak úgy segíthetünk, ha a tanításban a lényegest kiemelvén, a lényegtelen dolgokat háttérbe szorítjuk. Hogy ezt tehessük, szigorúan körvonaloznunk kell mindenek előtt a tanítás czélját, a mi a lányiskoláknál nem lehet teljesen ugyanaz, mint a fiúk számára felállított nyilvános intézeteknél. Mivel pedig a nemzeti erkölcsök gyökere a családi életből veszi táplálékát s a családi életre a nőnek van legnagyobb hatása, sőt természetes hivatása a nőt szorosan a családi élethez köti: *a lányiskoláknak első sorban is nemzeti nevelésre kell törekedniök.* A mint a gimnáziumban a latin, a reálgimnáziumban a franczia a főtárgy, s ezek mellett minden más háttérbe szorul: aképen kellene felső leányiskoláinkban a német irodalmat azzá a központi tárgygyá tenni, a mely körül a többiek mint melléktárgyak csoportosulnának. *A német nyelv, irodalom, történet és műveltség ilyképen elfoglalván az őket megillető helyet,* a többi tárgyak czélját és mértékét könnyen meg lehetne állapítani s hivatlan fontosságuk magaslatáról leszállíttatván, a túlterheltetés baján könnyen segíthetnénk — könnyebben mint a fiúiskolákban. A heti órák számának ez esetben még a tanítás legfelső fokán sem kellene meghaladniok a 30-at; hetenként négyszer elmaradhatnának a délutáni órák, s kétszer csakis tornára és kézimunkára fordíttatnának azok.»

Az előadó ezután részletezte a német nyelv és irodalom tanításának módszerét; ennek ismertetését azonban, bár sok tekintetben figyelemre méltó, tárgyunkra nem tartozván, mellőzzük. Nekünk ezuttal az értekezésnek csakis egyik, sarkalatos föltételével van dolgunk; azzal, *hogy az iskolai túlterheltség baját egyesegyedül a tanterv gyökeres átalakítása által véli orvosolhatónak.* A gyülés többsége nagyobb bajnak tekintvén a tanterv ilyneműfelforgatását, mint a túlterheltséget, a melyen más úton-módon is lehet segíteni, természetesen nem járulhatott — épen a fődolgokban — az előadó fejtegetéseihez.

Október 2-án és 3-án a mecklenburgi fiók-egylet Rostockban

tartott évi közgyülésén *dr. Rusteberg*, wismari felső lányiskolai igazgató értekezett «a tanítás túlterheltségéről a felsőbb leányiskolákban». Értekezésének veleje két tételben foglalható össze:

1. Az iskola ne rójjon a növendékre semmi olyas feladatot, a mit előbb kellőképen elő nem készített.

2. Az iskola tanítsa meg a növendékeket arra, hogy miképen dolgozzanak.

Ha az iskola — úgymond az értekező — e kettős föladatának teljesen megfelel, nyugodtan tűrheti a túlterheltség nevében rá szórt vádakat s a szülőket vonhatja felelősségre, részint azért, hogy a gyermekek házi munkáját nem ellenőrzik kellőképen, részint azért, hogy megnehezítik azt a saját intézkedéseik által. Az iskolai tanítás túlterheltségének rovására irják a rövidlátóságot, holott a legtöbb esetben a gyermek már magával hozza azt az iskolába; az idegesség okát is inkább a meg nem válogatott szórakozásokban, gyermekbálokban, káros olvasmányok mohó élvezésében kell keresnünk, mint az iskolai tanításban. S ha az ok nem itt rejlik, orvoslását is máshol kell keresnünk.

Ez az okoskodás természetesen csak akkor áll, ha az iskola a helyes módszer útján halad, s át nem hágja a józan mérséklet határait. A gyülés osztozván e nézetben, az előadó két tételének részletezéséhez látott, s a következő négy pontban állapodott meg:

1. Semmit se emlékeltessünk, a mit tanításközben meg nem magyaráztunk.

2. Semmit se adjunk fel otthoni ismétlésre, a mit az iskolában alaposan nem tárgyaltunk.

3. Az irásbeli feladatokat kellő módon előkészítsük.

4. Az iskola adjon utasítást a növendékeknek, hogy miképen dolgozzanak otthon.

E tételek nem foglalnak ugyan magukban semmi új dolgot — alapját képezik azok minden helyes tanításnak, — de figyelmet érdemelnek azért, hogy a gyülés, a mely azokat kimondta, a *túlterheltség orvoslását nem a tanterv átalakításában keresi, hanem a tananyag feldolgozásának módszertani javításában.*

Október 4-től 7-ig tartották a felső leányiskolai egyletek évi nagygyülésüket Stuttgartban. Németország minden részéből kétszáznál több felső lányiskolai igazgató, tanító és tanítónő sereglett egybe a kies, vendégszerető városba, a hol a legszívesebb és legfényesebb fogadtatásban részesültek úgy a lakosság, mint a hatóságok és a kir. udvar részéről. De magának a nagygyülésnek ismertetése messze eltérítene bennünket czélunktól. Csak annyit említünk meg s emelünk ki, hogy két szakértekezés tartatott, melyek közül az egyik *az irodalmi, a másik a történeti oktatással foglalkozott.* Mind a kettő egyaránt azt tűzte ki czélul, hogy azt, a mi az említett tantárgyakban, értelemre, szívre és akaratra kiválóan művelő hatású, kiválogassa, kiemelje, s ez által a tananyag helyes redukálásának útját egyengesse. Részletes tudósitást emez értekezésekről még nem olvastunk, de abból is, a mit tudunk belőlük, kiviláglik, hogy *szerintük a túlterheltségen a tananyag jól megfontolt összevonása által lehet legbiztosabban segíteni.*

Noha a németországi lányoktatás körén kívül esik, megemlítjük a svájczi felsőbb lányoktatási egyletnek szeptember 25-én Frauenfeldben tartott évi közgyülését, a melyen *dr. Lötscher*, orvosi tanácsos értekezett az «*egészség ápolásáról a leányiskolákban*». Az iskolai növendékek egészségére — úgymond — nem fordítunk kellő gondot. Sokat vét e tekintetben az iskola is, de még többet a szülői ház és a társadalom. Az iskolai tanítás legfőbb hibája, hogy túlságosan abstrakt s nem alkalmazkodik a női természethez, a mely a tanításnak más módszerét követeli meg, mint a fiú növendékeké. Igaznak mondja Schiller szavait, «a nő a tudományt nem oszthatja meg a férfiúval, az igazságot igen.» A fődolog a szemléltetés, a mindennapi életből vett példák, s a nők gyakorlati élethivatása, a melyekhez a tanítást szorosan alkalmazni kell. A tananyag mennyiségét illetőleg ne (mint eddig) a kiváló, hanem a közepes tanulók tehetsége legyen irányadó. A heti órák száma sok, beosztásuk czélszerűtlen; amaz leszállítandó, ezt szabályozni kell. A főtárgyak kizárólag délelőttre essenek; a délutáni órákra az ügyességek maradjanak. A délelőtti órák között 15 percznyi szünet kötelező, a mely szabad mozgásra, tornára hagyandó. A tor-

názás azonban csak orvosi utasítás szerint történhetik s orvosi fölügyelet alatt engedhető meg. — Az értekezés főtételeihez — *melyek a túlterheltetés elhárítására a tanítás természetességét, szemléletiségét és gyakorlatiasságát hangoztatják s az egészség gondosabb ápolását sürgetik* — a gyülés közértelemmel hozzájárult.

Végezetül közöljük — noha a föntebbiekkel szorosabb kapcsolatban nincs, de a tárgyalt kérdés megvilágítására mégis nagy szolgálatot tehet — annak a bizottságnak megállapodásait, melyet az elzasz-lothringeni császári helytartó hivott össze az iskolai egészségügy megvizsgálására. A bizottság a következő pontokban állapodott meg:

«1. A növendékek iskolai foglalatosság a hetenként ne terjedjen több órára, mint a hogy azt a következő táblázat megállapítja:

A növendék kora	Osztályok	Ülő-órák	Ének	Torna	Munka-órák	Az órák összes száma
7— 8 éves	IX.—VIII.	18	2/2	4/2—5/2	6/2	24—24½
9 «	VII.	20	2/2	4/2—5/2	5—6	28—29½
10—11 «	VI.—V.	24	2	2—3	8	36—37
12—14 «	IV.—III.	26	2	2	12	42
15—18 «	II.—I.	30	2	2	12—18	46—52

2. Minden, egymásután következő két óra között, délután is, tíz percznyi szünet legyen; ha két óránál több következik egymás után, a második és harmadik között a szünet tizenöt perczre, — a negyedik és ötödik között pedig húsz perczre hosszabbíttassék.

3. Egy szabad délután essék a heti tanítás közepére, egy annak végére.

4. Délelőttről délutánra nem szabad dolgozatot feladni. A vasárnap minden iskolai munkától ment legyen.

5. Az őszi nagyszünetek augusztus elején kezdődnek és szeptember közepéig tartanak. A pünkösdi és karácsoni szünetekre semminemű iskolai munkával nem szabad a növendéket elfoglalni.

6. Az osztályok túltömöttsége kerülendő.

7. A vizsgálatok, különösen az érettségi vizsgálat előtti túlságos megerőltetése a növendéknek szorgosan kerülendő.

8. Az olyan tanítási órák, a melyek az értelmet s az emlékezetet erősebben igénybe veszik, délelőttre, — lehetőleg annak is első óráira helyezendők.

9. A kötelező testgyakorlási órákon felül igen ajánlatos az úszás, a szabadba tett kirándulások, játékok, korcsolyázás, stb. A testgyakorlásokra hetenként legalább is nyolcz óra fordítandó.

10. Az új iskolaépítéseknél az osztálytermek, ha öt méternél keskenyebbek, egyetlen egy, a növendékektől balra eső ablaksor által világíttassanak meg; minden más osztályteremnél, a mely a mondottnál szélesebb, kettős világítás rendezendő be, de csak kivételesen engedhető meg, hogy a növendékek háta mögül is essék világosság.

11. Az egyoldalú világításnál ügyelni kell arra, hogy a termek kelet, nyugot vagy — kivételesen — éjszak felől nyerjék a világosságot.

12. A meglevő iskolaépületekben az oly osztálytermek használata kerülendő, a melyet egyoldalú világítás mellett, délről kapják a világosságot.

13. Kellőképen meg nem világított helyiségeket, különösen olyanokat, a melyek négyszögű udvarok sarkára esnek, nem szabad osztálytermekül használni.

14. Az iskolai padokat úgy kell elhelyezni, hogy azok mindegyikének lapja közvetlenül az égről kapja világosságát. Azért az iskola közelében sem oly tárgyak, melyek árnyékot vetnek, sem olyanok, a melyek a fényt erősen visszasugározzák (pl. fehér házfalak) nem tűrhetők.

15. A hibás készítésű padok használata tiltassék el: helyettesíttessenek azok észszerűen konstruált ülőhelyekkel.

16. Az iskolai kézikönyvek, fali táblák, térképek nyomása, betüik nagysága, formája stb. vettessék szigorú vizsgálat alá, s a melyek a követelményeknek meg nem felelnek, lassanként vonassanak ki a használatból.

17. A tantervet minél előbb oly módon kell berendezni, hogy a növendékek foglalatosságában meglegyen a kellő változatosság; az olvastatásnak több órán át való folytonosságát kerülni kell.

18. A rövidlátó tanulókat az első, legjobban megvilágított padokba kell ültetni s föl kell őket menteni minden szemrontó foglalkozás alól. A stigmografikus rajzolás, valamint térképeknek és mértani alakoknak apróra részletezett rajzolása kerülendő.

19. Ajánltatik, hogy a felsőbb iskolák építésére és berendezésére is irányadó szabályzat dolgoztassék ki.

20. Az ezen irányadó szabályzat alapján eszközlendő új építkezések, vagy épületátalakítások tervei szakértő orvosok itélete alá bocsájtassanak, mielőtt azok keresztül vitelében végleges határozat hozatnék.»

Sebestyén Gyula.

A FŐVÁROSI IPARRAJZISKOLA KIÁLLÍTÁSA.

A fővárosi felsőbb iparrajziskola figyelmet érdemlő kiállítását tanulmányozva, lépten-nyomon az iskola felállításának fontosságát, szükségességét bizonyító gondolatok szállanak meg bennünket. Nem is lehet az másként. A kiállításon bemutatott minden egyes gyakorlat élénken emlékeztet bennünket az intézet elé tűzött fontos nemzetgazdasági célokra. Az intézet egyrészt az iparos tanulókat szakszerű rajzoktatásban részesíti, s ez által azok értelmét és műízlését fejleszti; másrészt azoknak, kik az iparművészi pályára óhajtanak lépni, alkalmat nyújt arra, hogy magukat az iparművészet minden ágában kiképezzék s a szükséges technikai ügyességet elsajátíthassák. Más szóval az intézet *iparosaink munkájának értékét növeli, és a műiparnak hazánkban való meghonosodását elősegíti.*

Szerencsésebb nemzetek példája mutatja, mily roppant fontosságú tényező ez a nemzet vagyonosodásában. Anglia és Franczia-, sőt Németország «Bevitel» rovatában évről évre azon arányban emelkedik az az összeg, melylyel nekik a kevésbbé fejlett műiparral biró nemzetek adóznak, a mily arányban növekedik ipariskoláik, az ipari rajzban kimívelt munkásaik száma. Természetes, hogy ott a munkát jobban lehet díjazni, s a művészi alakításra képes munkásnak a holt gépekkel versenyre kelni nem vakmerő kísérlet.

De a fővárosi iparrajziskola nemcsak a műiparnak vet szilárd alapot azáltal, hogy az egészséges stíl-elveket belecsepegteti leendő iparosaink lelkébe; nemcsak a munkás szocziális állását javítja azáltal, hogy míveltségét növeli s a munka nemesbítése, egyénítése által a szó szoros értelmében vett kézmíves fölé emeli: hanem a

női keresetképesség mezejét is tágítja; mert nőtanítványait a majolika- és üvegfestés és a műiparnak más női keresetforrást képezhető ágaiba szakszerűen bevezeti.

Ezekhez képest a kiállítást sokszoros érdeklődéssel szemlélgettük s végig haladva a termeken, örömmel győződtünk meg arról, hogy az intézet derék igazgatója és tanári kara nemcsak mindent elkövetett, hogy a belé helyezett várakozásnak megfeleljen, hanem valóban szép sikert mutatott fel s a kiállításon feltüntetett eredménynyel a szakszerű biráló is meg lehet elégedve.

A kiállított munkák ugyanis két csoportra: *mértani rajzra* (gépészeti és építészeti rajzok) és *szabadkézi rajzra* (rajz és festés) oszthatók. Mind a két csoportbeli munkálatok kiválnak a szabatosság és tiszta műízlés által. Az első csoportban jobbára vetületi ábrázolásokkal, árnytani rajzokkal találkozunk. De vannak itt fedélzet- és gerendázat-szerkesztések, bútorrajzok, lakatszerkezetek, gépészeti műszaki rajzok; továbbá építészeti rajzok, u. m. antik és renaissance építmények rajzai, bolthajtások és téglakötések szerkezetei stb.

Sokkal érdekesebb ennél a második csoport, melyben a szabadkézi rajz fokozatos fejlődését szemlélhetjük. Az egyszerű levélformák rajzolásán kezdve átmennek a tanulók a görög renaissance és román ékítmények rajzolására és lassankint színezési gyakorlatokhoz fognak. A rajztanítás ezen fokától a rajzoktatás szemmel láthatólag mind jobban-jobban tekintetbe veszi az egyes tanulók szakmáját, hogy azok az itt tanultaknak minél előbb gyakorlati hasznát is vehessék. Ezért láthatunk e csoportban intorsio-rajzokat olasz renaissance stílben, kovácsolt vasmunkák, u. m. lámpák, rácsozatok, szekrénykék rajzait, s mindennemű ékítmények nagyított rajzát önálló színezéssel, víz- és enyvfestékkel kivive.

A női osztály nagyjában a második csoportnál feltüntetett fokozaton haladt keresztül; a rajzolt tárgyak, minták és szerkesztések azonban egészen más természetűek. Van néhány kellő szabatossággal készített tanulmányrajz gypsz minták után is, azonban a kiállítás fénypontját a szép számban látható festett (porczellán,

majolika és üveg) edények képezik, melyeket részint minták után, részint Vidéky János, igazgató és a növendékek által készített tervezetek után dolgoztak ki a tanulók. A munkák között, melyek fínom ízlést és bámulatos szorgalmat árulnak el, találunk indiai, perzsa, magyar, görög, román, renaissance és rococo stílű díszítményekkel borított vázákat, tálakat, tányérokat, korsókat, tálczákat, teaservice-eket, üveg palaczkokat, edzett üveg tárgyakat stb. Sőt vannak itt festett virágokkal, életképekkel, tájképekkel és mithologiai alakokkal díszített tálak és tányérok is. Ezeken kívül egy-két növendék az üvegfestést (ablak) is gyakorolta, újabban pedig egy növendék tajtpipa-faragással foglalkozik; munkáinál a magyar pipák jellemző formáit veszi alapúl s azokat lehetőleg magyar stílű faragással díszíti. A fafestésben is mutattak fel nehány csinosabb munkát: asztalkát, ékszer-szekrénykét, tálat. Végre hogy a női kézimunkának is jusson szerényke hely: a nőtanítványok közűl egy-kettő önálló tervezet után készült csipkéket, hímzéseket mutatott be.

Hogy semmi említésre méltó dolog se kerülje el az olvasó figyelmét, megjegyezzük még, hogy az utolsó teremben a szobrászati szakosztály műveit láttuk kiállítva, melyek között csinosan mintázott fejek és ékítmények, s igen szép kivitelű viaszban mintázott aranymíves munkák vannak.

Könnyen érthető ezek után, hogy a szemlélő nem távozhatik mélyebb benyomás, sőt bizonyos megindultság nélkül a kiállítási helyiségekből. Lesz tehát nekünk is önálló műiparunk; remélhetjük, hogy lassan-lassan egybegyűjtik a magyar ízlésű motivumokat s kifejlesztik műiparunkban a magyar stílt; melynek létezését is oly sok ideig kétségbe vonták.

De mi nemcsak ezen örvendeztünk. Az iskola nőtanítványai oly ügyességet, hivatottságot és szorgalmat tanusítanak a porczellánfestésben, hogy ez iparág föllendülését alkalmaztatásuk esetén jogosan várhatjuk. S hogy az iskola tanítványait kézművesek és gyárosok egyaránt szeretik alkalmazni, arra legerősebb bizonyíték az, hogy az iskola rövid fennállása óta mintegy hatvan tanítvány talált elég jól díjazó munkaadóra. Ha már ez az egy iskola ilyen

jótékony hatással van — közvetve és közvetlenül — műiparunk fejlődésére, mit remélhetnénk akkor, ha minden munkás részesülne a szakszerű rajzoktatásban, ha ez mintegy az elemi iskola betetőzését képezhetné! Bizonyára eljutunk oda is. De addig is míg ezt megérjük, törekednünk kell legalább a polgári iskolákban olyan irányú rajzoktatást nyujtani a növendékeknek, hogy mint iparosok is értékesíthessék itt szerzett ismereteiket.

Hollós Károly.

KÖNYVISMERTETÉS.

Pedagogiai remekirók. I. folyam. Pestalozzi válogatott munkái. Fordította és magyarázatokkal ellátta Zsengeri Samu. I. II. III. kötet. Budapest. Tettey Nándor és Társa bizománya. 1881-2. (I. kötet, ára 2 frt. 60 kr.; II. 2 frt. 20 kr.; III. köteté 2 frt. 20 kr.)

Pedagogiai irodalmunkon még nagyon észrevehető a kezdetlegesség és alkalmiság bélyege. A gyakorlati élet rövidre fogott pórázától nem igen tud szabadulni; a mindennapi szükségtől nyeri ösztönzését s annak kielégítésében emészti föl erejét. Ritkán találkozunk egy-egy olyan tanúlmánynyal, a mely a sebes dolgozas lázától menten az igaz tudomány méltóságával szentelné magát a nevelésügy egyik-másik kérdésének. Nem igen érünk rá, s mivel rá nem érünk, utóbb kedvünket se találjuk az ilyen dolgozatban. A pedagogia klasszikusainak tanúlmányozása is kezd kiszorúlni a divatból s mindinkább a röghöz tapadt nyers empirizmus rabjaivá leszünk vagy a nagyokat hangzó üres jelszavak harsogtatására adjuk magukat.

Régebben az Akadémia vette szárnyai alá a pedagogiai tanúlmányokat s részint pályázatok, részint egyenes megbizatások által iparkodott azoknak föllendítésére hatni; ma nem teszi már. Sokat vártunk e téren a Pedagogiai társaságtól is, a melynek egyik, nem jelentéktelen czélja az lett volna, hogy könyvkiadó vállalatában a pedagogia klasszikusaival jó magyar fordításban ajándékozza meg saját tagjait és az irodalmat. De a Pedagogiai társaság időnek előtte elhúnyt; könyvkiadó vállalata pedig meg sem született. A mit ők nagyobb tekintélylyel, tetemesebb anyagi és szellemi segédeszközökkel tehettek volna, utoljára is a magánvállalkozás útjára szorúlt. Zsengeri urat teljes elismerés illeti meg, hogy a

közszükség sugallatára, a maga erején s a maga felelősségére megindította a *Pedagogiai remekírók* könyvtárát, melynek első folyamába, Pestalozzi, Coménius, Diesterweg, Herbart, Montaigne, Jean Paul neveit s válogatott munkáit vette föl. A vállalat zajtalanúl indúlt meg, időnként meg-megjelent egy-egy 50 kros füzete, melyeket a lapok pontosan bejelentettek s ajánlottak a közönségnek; egyebet alig tudtunk róla. Pedig a vállalat szép elterjedésre tett szert ezalatt, s ma már Pestalozzi munkáiból három kötet fekszik előttünk.

E három kötetben találja az olvasó: *Egy remete esti óráit, Pestalozzi tanítás-módját, Hogyan oktatja Gertrud gyermekeit, Nézetek és tapasztalatok az elemi képzés eszméjéről, Beszéd az elemi képzés eszméjéről, Pestalozzi újévi s karácsoni két beszédét* és *Meséit*; míg a most folyó negyedik kötet füzetei «*Lénárd és Gertrud*»-ot közlik. A közölt daraboknak úgy mennyiségéhez, mint megválogatásához férhet nehány szó; mi például elegendőnek tartottunk volna Pestalozziból két kötetnyi szemelvényt, akkor, a mikor a vállalat prospektusa szerint a többi pedagogiai remekrók közűl egyik számára sincs fentartva több egy-egy kötetnél. Nem gáncsképen mondjuk ezt, hanem attól való aggodalmunkban, hogy a jóból is megárthat a mi sok s a vállalat szekere négy kötet Pestalozzival bizony nehezen juthat előre a mi járatlan utainkon. Ha azonban aggodalmaink alaptalanok lennének, magunk örülnénk rajta legjobban.

Zsengery dicséretes igyekezettel látott feladata megoldásához. Nemcsak fordít, hanem magyaráz is. Minden darabhoz külön előszót írt, a melyben elmondja mindazt, a mit annak megértéséhez és méltányoltatásához szükségesnek lát; sőt a szöveg alatt sem fukarkodik magyarázataival. Kár, hogy magyarázataiban némi egyoldalúságtól nem menekedhetett, annyiban legalább, hogy felvilágosításai nem terjednek túl Pestalozzi életén s személyes munkálkodásán. Az általános pedagógia-történeti kapcsolatok feltüntetése által nagyban növelte volna kommentárjainak értékét és teljességét. De azokkal így is a mint vannak jó szolgálatot teljesít az olvasónak s megkönnyíti Pestalozzi nehézkes, sok helyen zava-

ros és áradozó stilusának megértését. A mi a fordítást magát illeti, az irodalmi színvonalon áll, magyaros, s általában elég szabatos. Nem tapad az eredetinek betüjéhez; annak szellemét igyekszik visszaadni s ezt többnyire szerencsésen el is éri. Sok helyütt talán több részt vesz ki a szabadságból, mint a mennyi megilletné; más alkalommal meg épen magyarosságra törekvésében erőszakosan bánik a nyelvvel: de e hibák jelentéktelenek s gyérebb számmal fordúlnak elő, semhogy magának a fordításnak általános érdemét és értékét leronthatnák. A könyvek kiállítása csinos; nyomásuk tiszta, papirosuk jó s áruk oly mérsékelt, hogy elterjedésüknek ez legkevésbbé sem vethet gátat. Azon felül füzetenként (egy-egy füzet 50 kr.) is megszerezhető, miáltal a vevők s részletfizetések kedvezményében részesülnek. Ajánljuk Zsengeri vállalatát olvasóink figyelmébe és jóindulatába s ha maguk meg nem szerezhetnék is, vétessék meg az iskolai könyvtárak számára, melyekből nem lenne szabad hiányozniok.

Budapest története. A magyar nép és ifjuság számára. A budapesti (budai) tanitóegylet megbizásából, irta Dr. Göőz József, fővárosi tanitó. Budapest, 1883. Franklin-társulat (képekkel). Ára 1 frt.

A budai tanitóegylet egyike a főváros legéletrevalóbb népnevelési egyesületeinek s hasznos munkássága által nem egy alkalommal vonta már magára a szakköröknek s a főváros tanügyi hatóságának figyelmét. Éles szeme van a hiányok fölismerésében és avatott kézzel fog orvoslásukhoz. Élő bizonysága ennek az a könyvecske is, melyről az alábbi sorokban egyet-mást elmondani szándékozunk. Látván, hogy milyen égető szükség van egy oly könyvecskére, a mely a főváros múltját menten minden tudákosságtól is, egyszerű nyelven, élvezetes módon beszélje el: a múlt évben pályázatot hirdetett Budapest történetének a mondott értelemben való megirására. A pályázat meddő maradt. Az egylet azonban nem tágított és egyik tagját, a kinek eddigi irodalmi munkásságában kezességet talált a sikerre, Göőz Józsefet bízta meg a munkácska megirásával. S választását szerencsésnek mondhatjuk: Göőz József megfelelt a várakozásnak. Nem azt állítjuk

ezzel, hogy könyve hibátlan; csak annyit, hogy az általánosan érzett hiány pótlásában hasznos szolgálatot teljesít. Hibának tartjuk pl. hogy a régi-régi dolgokról sokkal bővebben szól, mint az újabbakról, hogy az Árpádkori Pestről és Budáról többet beszél, mint a testvérfőváros utóbbi félszázados haladásáról s hogy az egyesített főváros mai képét nem vázolja elég teljességgel. Sok olyan dolog is nagy helyet foglal el benne, a mi szorosan véve nem tartozik a tárgyhoz, vagy meghaladja az ifjúság képzettségének fokát, érdeklődésének körét. Az előadásban itt-ott nagyon is elemies, mint hogyha 9—10 éves gyermekeknek írna; másutt meg homályos és száraz s nagyon is rászorúlna a magyarázatokra meg a részletezés elevenségére. Nem eléggé egyöntetű s csaknem olyan hatást tesz az olvasóra, mintha egyik részét az ifjúság, — másikát meg a nép számára írta volna. Az igazi népszerű stílt a maga nemes egyszerűségében csak ritkán találta el. De töretlen úton is haladt; sem mintaképei nem voltak, sem olyan előmunkálatokra nem talált, a melyek e tekintetben megkönnyítették volna fáradságát. A siker azért, a melyet Gőőz eme munkájával elért, nem jelentéktelen. Ha nem is adott minden tekintetben kifogástalan munkát; adott olyat, a melyet ifjúságunk haszonnal olvashat mindenütt s élvezettel is sok helyen. A kiadó-társulat olcsóságához mérve díszesen állíttatta ki a könyvecskét s bőven ellátta képekkel. E képek között azonban sok van olyan, a mely ma már egyáltalában nem üti meg a mértéket s a jóizlést sértvén, ifjúsági iratba nem való. A könyv egyáltalában nem vesztett, — csakis nyert volna az által, ha a valóban szép és értékes rajzok, egykorú fakszimilék mellől ezek a selejtesebb képek elmaradnak. Azonban mind eme hiányokon, a miket felsoroltunk, úgy a szerző, mint a kiadó-társulat könnyű szerrel segíthet a következő kiadás alkalmával, melyre hogy minél előbb szükség legyen, őszintén óhajtjuk.

KÖLTEMÉNY MAGYARÁZATOK.

Felveszünk itt Szent László királyra vonatkozó három elbeszélő költeményt, melyek a polgári iskolák felsőbb osztályaiban bővebb feldolgozásra alkalmasak. Nem célunk róluk rendszeres gyakorlati tanítást, vagy kimerítőbb magyarázatot írni, hanem csak magyarázó jegyzeteket akartunk összeállítani, a melyek a tárgyalás irányát jelölik s megkönnyítik az előadónak a magyarázatuk alkalmával előjövő nehézségek leküzdését.

Első költeményünk «*Szent László királyról*» Tompa Mihálytól való. (Lásd Összes költeményei VI. köt. 171—176. lapjain. A magyarázatban «I. szakasz»-szal jelöltük a 171—172. lapon levő részt, II-kal a 173. lapon levőt, III-kal a hátra levő részletet; a római számok e nagyobb szakaszokra, az arab számok a szakaszok versszakaira vonatkoznak.) A másik kettő: «*Szent László füve*» és «*Szent László*» Arany János költeménye. (Az előbbeniben a költő maga megjelölte a szakaszokat, s magyarázatunkban e jelölést követjük, megtoldva a versszakok megszámozásával; az utóbbiban sorrend szerint csak a versszakokra utalunk.) E három költemény mindegyike monda, s szorosabb értelemben, minthogy szent emberről csodás dolgokat beszél el, *legendának* is nevezhető.

I.

Szent László királyról.

Szent László az Árpádházbeli királyaink egyik legnépszerűbb alakja. Deli termete egy fejjel kimagaslott a seregből; már ifjú korában sokszor kitüntette a harczokban személyes bátorságát, pl. Cserhalomnál, midőn a kún rabló kezéből megmentett egy

magyar leányt; vallásos fejedelem volt és sokat tett a keresztyénség megszilárdítására és terjesztésére (a kúnok megtérítése); népét szerette és róluk atyailag gondoskodott. Ez az oka, hogy már a régi időben költeményekkel, szobrokkal, festményekkel (nagyváradi lovagszobra, a turnicsei falfestmény) dicsőítették emlékét, s más részről a nép ajkán is számos monda maradt fönn vitéz tetteiről, vallásosságáról s csodás dolgairól. Ilyen többek között az a monda is, melyet itt fölvett költeményünkben dolgozott fel Tompa Mihály. — Tornamegyének (ma Abauj-Torna) egyik hegytetőjén bizonyosan még ma is megvan azon patkónyom alakú bevágás, melyet László királynak ott jártával hoz összeköttetésbe a népmonda. E monda alapgondolata azon vallásos meggyőződés, hogy Isten a legnagyobb veszélyekből is megmenti a benne bízókat.

Tompa e költeményt régies nyelven és vallásos hangon adja elő, utánozni igyekezvén a régi vallásos és vitézi költeményeket. Innen van a sok bibliai kifejezés ez elbeszélésben.

E költemény szakaszai közül az I. és II. a bevezetést képezi, s előadja a mondai cselekmény előzményeit. A tulajdonképi mondát a III. szakasz tartalmazza; ez a költemény középrésze, végén a befejezéssel. Az I. szakasz elmondja a *történet szerint* Lászlónak a Salamontól behítt kúnokkal vívott három csatáját, s annyiban függ össze a III. szakaszszal, a mennyiben Ákos vezér megölése adott okot a kún csapatnak a tornai támadásra. A II. szakaszban előadja a költő, mért ment László azon alkalommal Tornába, s egyszersmind jellemzi a királyt, mint népei igazságos bíráját.

I. 3: *Sarcz* = pusztító ellenség által kierőszakolt hadi adó, váltságdíj; általában: hadi dúlás, pusztítás. — 4: *Kis-Várda*, mezőváros Szabolcsmegyében. — Az itt említett ütközetet 1086-ra teszik történetíróink, s Horváth M. szerint Munkács táján történt; a Temes melletti ütközet ideje 1091., s a harmadiké, melyet az Al-Duna mellett vívtak, az 1092. év. — 5: *Nódit* = menésre, mozgásra szólít, biztat valakit; egyenlő jelentésű ezzel: «nógat». — 9: *Szaguldót. Szaguld*, szokottabban: *száguld* = sebesen nyargal. *Szemes* szaguldót, mert Ákos követei egyszersmind kémkedni is jöttek. — 10: *Vérszemet kaprán. Vérszem* a

régi nyelvben = vércsepp; *vérszemet kap*, képes kifejezés = a sikertől neki bátorodik, kedve jön többet merészelni. — 11 : *Ütte*, tájszólás szerinti rövidítés e. h. *ütötte*.

II. 3 : *A nép rövidségét mert szívére vette*, költői szórend. *Rövidség* átv. értelemben = kár, hiány, melyet valaki úgy szenved, hogy őt megillető, törvényes jutalékát meg nem kapja. V. ö. ezen szólásmóddal: *rövidet húzni*, mely annyit jelent, mint: valakivel való összeköttetésből kárt szenvedni. E kifejezés hihetőleg azon sorsolási szokásból eredt, hogy nyilakat, vesszőket húztak, s a ki rövidebbet húzott, annak kevesebb jutott a felosztandó vagyonból. — 4 : *Szarvat emeljenek*, képes kifejezés, = elhatalmasodjanak. A szarv t. i. az állatoknál a támadás eszköze, innen a kép. V. ö. ezzel: *Szarvait letörték* = hatalmát megalázták. 6: *Nagy jó véget; nagy* itt határozó helyett, tehát = nagyon. Régies nyelvszokás; ilyenek még: *nagy fennen* (III. 9.), *nagy szép, nagy keservesen, nagy nevetve* stb. Ép ily régies e költeményben az *ő*-nek a mai szokással ellenkező kitétele, mint: *Ő nagy megromlásuk* (I. 4.) *Imigyen pusztult el kúnoknak ő hada* (I. 14.) stb. — 7 : *Kenyérrel értette* t. i. a szegényt, azaz vigasztalást és kenyeret nyújtott neki. *Értet* ige, az *ér* míveltető alakja. Szokottabb ilyes szóvonzattal : ujját a fal*hoz* értette.

III. 9 : *fennen* vagy *fennyen* = kevélyen, fenhéjázva. — *Veszessük el, elveszet* míveltető ígéből; ma inkább így mondjuk : *elveszt*, vagy *elveszít*. — 16 : Mind a két sor bibliai kifejezés. Ilyenek ezek is: *Orczáját a szegény elől nem rejtette* (II. 7.). *És járt az úr előtt tiszta kegyességben* (II. 9.). *Miképen egy éjnek rövid vigyázása* (III. 23.) (Ez utóbbit v. ö. Szent Dávid XC. zsoltárában, a Szenczi Molnár Albert fordítása szerint, e sorokkal: «Mert ezer esztendő előtted annyi, Mint a tegnapnak *ő elmúlása*, És egy *éjnek rövid vigyázása.)* — 23 : *Éjnek vigyázása. Vigyázás* = vigilia, éjjeli őrködés általában: éji idő. — 26: *Tiszafa* = taxus; *topolyafa*, így nevezik némely vidéken a fehér nyárfát.

II.

Szent László füve.

Íme itt egy másik monda Szent László királyról, melyet Arany János dolgozott fel. E monda azt magyarázza meg, mért nevez a magyar nép egy bizonyos füvet *Szent László füvének*. Hogy László uralkodása alatt pogány lázongás és dögvész lett volna, arról nem szólnak történetíróink. A monda itt, mint igen sokszor, hihetőleg összetéveszti a korokat. Nagyobb pogánylázadások voltak hazánkban: Szent István alatt a Koppány és Gyula lázadása, I. Endre trónra lépte előtt a Vatháé, s az utolsó jelentékenyebb lázadás a Vatha fiáé. Jánosé, I. Béla uralkodásának elején. Különben, hogy a keresztyénség még László alatt nem szilárdult meg teljesen hazánkban, azt mutatja Lászlónak egy törvénye, mely fölhatalmazza a papokat, hogy megbüntessék azokat, kik a *kútfők, fák és kövek mellett* áldozatokat tesznek. — A László alatti zendülés okául a monda egy akkoriban dúló dögvészt hoz föl. A nép nem ismeri a nagy természeti csapások természetes okait, s rendesen az embereknek valamely, szerinte hibás cselekedetét okolja, s erőnek erejével törekszik azon hibáztatott állapot megváltoztatására. Ilyen formát láttunk legközelebb az 1831-ki «nagy kolera» idejében is, midőn a felföld fölzendült népe most már nem a keresztyénséget, hanem a nemességet akarta megsemmisíteni.

E monda is, mint az előbbi, Sz. Lászlót mint kegyes, vallásos fejedelmet, mint Isten különös kegyeltjét tünteti föl, a kiért Isten csodákat mível; innen a vallásos hang, mely e költeményen átvonúl, s a sok bibliai kifejezés, mely benne előfordúl. E mellett Arany éreztetni akarja azt is, hogy népmondát beszél el; innen van e népies hang, a népies szólásmódok és közmondások bővebb használata.

Az I. szakasz, mint bevezetés, meghatározza az esemény idejét s leírja a dögvész borzalmait. A dögvész oka itt keresztyén szempontból van megfejtve, mint a hogy a keresztyén regélő

felfogta; másban kereste az okot a lázadó nép, mint ez a II. szakaszban el van beszélve. — A II. szakasz, mint az elbeszélés közép része, elmondja a nép lázongását a keresztyénség ellen, s hogyan csillapította le azt a király. III. szakasz, mint befejezés: László csodás úton gyógyszert talál a pusztító betegség ellen; a dögvész elmúlik, s a nép ingadozó hite megszilárdul.

I. 2: *Sík-vér*, v. ö. ezzel *Sík víz*, mely annyit jelent, mint nagy területet beborító víz; a síkság fogalmához t. i. rendesen odajárúl a nagy kiterjedés fogalma; *Sík-vér* tehát = nagy területet beborító vér. — 4: *Lakoztak* = lakomáztak. — 5: *A király ellenben csöndes sátorában* stb.; a sátor alatt itt hadi sátor értendő. — 11. *Hamvából kialudt* stb.; a hangsúly a határozóra teendő: a barátságnak még hamvában levő tüze is kialudt. — 13: *Rövidebbre fogta* stb., közmondás: «Rövidebbre fogjuk a kantárszárat» = kevesebbet adunk, engedünk, szigorúbbak leszünk.

II. 4: *Föld alól mennydörgést hallani*: a nép naiv felfogása a távoli mennydörgés hangját, mikor még a felhő nincs a látáshatáron, — a föld alól véli jönni s zivatart jósol belőle. — 15: *Rátettük kezünket sok áldozó kőre.* «Ráteszi kezét valamire» népies szólás, = valamit jogtalanul eltulajdonít. — 20: *A bárányt szedik*, czélzás az egyháznak fizetett tized adóra. — 21: *Miá* régies alak, a mostani *miatt* helyett. — 25: *Látást* = csoda látományt; mi volt az?

III. 5: *Felvont ideg*; rokon értelmű e kifejezéssel a következő versszakbeli «*feszes húr*». 7: *Szigony*, pálczába alkalmazott éles vas, melylyel a pisztrángot szokták átszúrni; másutt négy ágú vasvilla forma halászó eszközt jelent. Itt a nyíl *szigonya* alatt a nyíl hegyének rézsútosan visszahajló két szála értendő, a nyíl *kopótyúja* alatt pedig a nyíl tövén levő szárny. A régi nyelvben a *szigonyos nyíl* a nyílnak egy faját (catapulta) jelentette. — 8: *Keresztfű*, növénytani neve: *szálkanyak* (Crucianella). — 11: *Megszállt a halálnak vészes áradása.* Az áradás *megszáll*, szokottabban «visszaszáll» medrébe, elapad az árvíz; itt az egész képes kifejezés. — 14: *Felragad az új név*, népies szólásmód. Eger vidékén pl. *ragadó névnek* mondják azt a veze-

téknév elé tett nevet, melyet gúnyból vagy más egy nevűektől való megkülönböztetésül adnak az emberek egymásnak, s mely aztán firól fira száll. Így pl. van ott egy faluban számos Fürjes nevű család, s megkülönböztetésül az egyiknek ragadó neve lett *Hentes*, másiknak *Barát*, másiknak *Espán* stb.

Összeállítunk itt e költeményből nehány bibliai kifejezést: Akkor is elküldé *öldöklő angyalát*. — *Megszaggatta szárnyát* gyászos *köntösének*, Koronája helyét *hamuval hinté meg*. (A gyász kifejezése az ó testamentomi zsidó népnél. V. ö. pl. Jób könyve 1, 20; 2, 12.) — És mint *szózatot, mely a pusztában kiált* (Máté 3, 2—3). — *Seregeknek ura!* (Pl. a LXXXIV-ik zsoltárban többször is.)

III.

Szent László.

E legendában László nem életében, hanem halála után mintegy három századdal szerepel. E legenda ugyanis azt adja elő, hogy Nagy Lajos alatt a Moldvába berontó tatárokat hogyan győzte le Laczfi Endre vezér a sírjából kikelt Sz. László segítségével.

László 1095-ben halt meg s Nagyváradon az általa épített templomban temették el; ezüst koporsóját művészi faragványokkal díszített s oszlopzatos márvány-ravatalba helyezték; fejére gyémánttal díszített arany koronát tettek. — 1390-ben János nagyváradi püspök Sz. Lászlónak ércz lovagszobrát készítteté el Kolozsvári György és Márton érczöntő szobrászok által, s a szobrot magas márvány-talapzaton a nagyváradi székesegyház előtti téren helyezték el. A szobor végtől-végig megaranyozva ragyogott. A lovon ülő fejedelem kezében harczi bárdját emelte. — Nagy Lajos alatt a Don és Dniszter folyók közt tanyázó tatárok a litvánoktól izgattatva 1352-ben Moldvát és Erdélyt rabolva pusztították. Lajos Laczfi Endre erdélyi vajdát küldte ellenök, ki a székelyekkel keményen megverte őket, vezéröket, Atlamost, lefejeztette s a rabló népet a Dniszteren túl kergette. — Nagy Lajos buzgó, vallásos király volt s a pogányok térítése által sok érdemeket szerzett magának.

Ezek azon történeti tények, melyek a jelen legendának alapját képezik; a többit a nép képzelete toldotta hozzá. Láthatjuk itt azt is, hogy a monda nem sokat törődik a chronologiai hűséggel: Sz. László lovagszobrát szerepelteti mintegy 40 évvel előbb, mint felállítva volt.

1: *Küldj parancsot*, t. i. a székelyekhez, hogy fegyverkezzenek. — *Lófő székely: lófő* = lovasfő, lovas személy. A székelyek hajdani rangosztályozása szerint ugyanis lófő székelyek (primipili) voltak azon rendbeliek, kik lóháton voltak kötelesek szolgálni.

2: *Csatlósi* = lovas kísérete; *csatlós*, tulajdonkép = lovász, ki az úri fogatoknál ünnepélyes menetek alkalmával a lovakat kantárszáron vagy csatlószíjon vezeti.

3: *Visszatér szemébe a fény — Kebelébe a lehellet*, körülírás, e helyett: feléled. — *Szűk házat*, szókép *koporsó* helyett.

4: *Tüsző*, széles bőröv, melyet a derékon átkötve viselnek. — *Melylyel egykor* s a t.; czélzás Sz. László cserhalmi diadalára.

6: *Harczi vágytól féke habzik — Kapál, nyihog, lángot fúvall.* E részletezés által mily hatásosan szemlélteti a költő a tüzes vérű paripa nyugtalanságát az indulás előtt! — *László a nyeregbe zörren*: mennyivel többet fejez ki, mintha az volna mondva, hogy a nyeregbe *ül*. A *zörren* ige elénk állítja a teljes fegyverzetbe öltözött lovag képét. — *Elköltözöttet* = meghaltat (eufemizmus).

7: *A vad székely és a csángó*. A «*vad*» jelző arra czéloz, hogy a székelyek a művelődés nagyobb központjaitól távol, erdős hegyeik közt élnek; különben itt nem a mostani, hanem a régi székelyek vannak értve. *Csángó*, a Moldvában lakó magyarok neve.

8: *A székely szív*, e h. székely *bátorság*; szókép, mely a befoglalót említi a benfoglalt helyett (metonymia). — *Besötétül a nap fénye*, hyperbole.

10: *Bálvány* v. *bálványkép* a régi nyelvben egyjelentésű a *szobor*-ral; értették alatta szűkebb értelemben a pogány istenek kiábrázolásait is, s ma leginkább ilyen értelemben használja az irodalmi nyelv. Arany itt régiesen és népiesen a *szobor* helyett mondja.

11 : *Csákány*, régi fegyver, mely nyélből s ennek végén baltaforma fejből áll. *Repülő csákány*, a mint az ellenségnek utána dobták.

12 : *Vezeklik* = bűnbánólag viseli magát, testét sanyargatja. *Szent keresztet*, e h. a ker. vallást. A jelvényt említjük a jelzett dolog helyett. Az ilyen szókép neve metonymia.

13 : *Vad faj*, a tatárság helyett; olyan szókép, melyben egy szélesebb körű (nemi) fogalmat mondunk egy szűkebbkörű (faji) fogalom helyett (synekdoche).

15 : *Sár aranyból, kővel ékes*. *Sár* a régi nyelvben = sárga; összetételekben ma is használatos, mint: *sártök, sárkerep*. *Kővel* e. h. *drága kővel;* ez is synekdoche.

16 : *Koronája*, t. i. azon ékes nőszemélynek, a Szűz Máriának.

17 : *Boldog teste*, v. ö. ezzel *megboldogúlt* (= meghalt), mely kifejezés eredetileg csak vallásos, kegyes életet élt emberekről használatos; itt a *boldog* szóban czélzás van arra is, hogy László a szentek közé soroztatott.

Szerkezet: Külön álló bevezetés nincs, mint Tompánál rendesen. Itt mindjárt a költemény elején kezdődik a cselekmény.

A) *A cselekmény kezdete* (1—2). Laczfi indúl a tatárok ellen.

B) *A cselekmény közepe* (3—11). A székelyek Laczfi vezérlete alatt a csodásan megjelent László segítségével legyőzik a tatárokat.

C) *A cselekmény vége* (12—17). A fogoly tatárok megkeresztelkednek, s közöttük egy öreg ember, meg a nagyváradi templom őre tanúságot tesznek a megtörtént csodáról.

Vers-alak: A sorok 8 szótagosak s két négyes ütemre oszlanak. A versszakok 8 sorból állanak, melyek közül a 2-ik a 4-ikkel s a 6-ik a 8-ikkal rímel. A szép hangzatot előmozdítják a csengő rímek, melyek majd mind két szótagúak és trochæus lejtésűek. A sorvégi rímeken kívül találunk *középrímeket* is, milyenek: Sok *megállván* mint egy *bálvány* (10); Egy *claggott*, sírba *hajlott* (13); Nincs *halandó*, földi *gyarló* (15). Néhol *alliteratio* is fordúl elő, mint ezekben: *K*ölestermő *K*unság földjén (2); *K*oporsója *k*ő-fedelét (4) s a t.

Komáromy Lajos.

VEGYESEK.

= *Békey Imre úr, Budapest főváros kir. tanfelügyelője legutóbb a következő körlevelet bocsájtotta ki az állatvédelem érdekében a főv. iskolaszékekhez :* A budapesti állatvédő egyesület 35. szám alatti átiratában engem arról értesített, hogy tudomására jutott az, miszerint az apró madarak fogdosása a főváros területén, de kivált annak budai részében nemcsak az ex professo madarászok, de az iskolai ifjúság által is szerte gyakoroltatik.

Derék természettudósunk, Herman Ottó, egyik értekezésében a többi között ezeket mondja:

«Mihelyt a madárseregek a melegebb éghajlatokból hozzánk tavaszszal visszaérkeznek, hogy erdőn, mezőn fészkeket rakjanak, hogy végezzék hasznos munkájokat, s gyönyörködtessék a természet minden igaz barátját, jó részök azonnal hálókba, csapdákba, vagy lépre kerülnek, legtöbbnyire azért, hogy a madárpiaczokon árúba bocsáttathassanak. Azok, a melyek mégis fölépíthetik fészkeiket, azok épen akkor, a midőn szeretetünkre s kiméletünkre leginkább érdemesek, szívtelen fészekrablók hatalmába esnek. Őszkor pedig, a mikor seregekként gyűlekeznek, búcsut mondandók nekünk a következő tavaszig, a vándorlók jó része ugyancsak lépre, hálóba, vagy csapdába kerül, s a vendéglők étlapjain az állatbarátok szomorúságára olvashatóvá lesz e tétel: «apró madarak hagymával».

«A miért kertjeinket, erdőségeinket, mező- s szántóföldjeinket lehetőleg megtisztítani, gyümölcsöseinket megvédelmezni iparkodtak a káros rovarok és férgek milliárdjaitól, azért a madártolvaj körme bezúzza kis koponyáikat!»

«Részvéttel és oltalommal legyünk a madarak iránt nemcsak hasznosságuk, de még a felnőtt, s ridegebb kedélyű emberek által

is szeretetreméltóknak tartott, a tavaszt s a nyarat gyöngyörű dalolásukkal, csiripeléseikkel betöltő állatkák kedves volta miatt is.»

Szívleljük meg a tudós természetbúvár ezen vonzó és oly igaz szavait, s csatlakozzunk azon általa teremtett nemes czélú egylet törekvéseihez mely a hasznos állatok védelmét átalánosan, de különösen a hasznos madarak oltalmát is föladatául tűzte ki.

Sorakozzunk mi is a czímzett egylet azon szózatához, melyet a védelem iránt hozzám intézett, s ennek íme én is megfelelve, azzal fordúlok a T. Iskolaszékhez, miszerint a madárfogdosás rosz cselekvényétől a tanuló ifjúságot a tanítók intelmei által, példák idézése mellett elvonni, a vásott és fásúltabb lelkű fiúkat pedig szigorúbb iskolai fegyelmi eszközök alkalmazásának kimondása mellett elriasztani törekedjék.

A madarak védelmét még a törvényhozás is fölkarolta, a mennyiben a fenyítő bíróságok által már bűntethető egyének ellenében az 1872. évi választási törvény 25. §. értelmében kimondá azt, hogy azok, a kik a madarak fészkeit elrombolják, vagy tojásaikat elszedik, 1—10 frtig terjedhető pénzbirsággal, nem fizethetés esetében aránylagos fogsággal sújtandók.

A tanuló ifjúság persze zsengébb koránál fogva nem esik az idézett törvény intézkedése alá, de lehetetlen, hogy megfelelő iskolai bűntetését ne vegye akkor, midőn hasonló cselekvényekért a törvény a felnőtteket is kihágókul és megbüntetendőkül tekinti; s midőn a szóban levő kihágások megtorlására a fővárosi iskolai hatóságok számára kiadott utasítás 65. §. 1. pontjának végszavai, s a 66. §. 4. pontjának második, harmadik s negyedik soraiban foglaltak elegendő támpontot nyújtanak.»

= *A budapesti nők foglalkozása.* Érdekes az az összefüggés, mely foglalkozás és nemzetiség tekintetében fővárosunk nőlakossága körében van. E tekintetben legelső helyen a cselédeket találjuk. Ezeknek $^2/_3$-ad része, a főv. stat. hiv. kimutatása szerint, magyar. Meglepő azonban az, hogy a tót nők közt (aránylag) oly sok a cseléd, elannyira, hogy még a magyar nőcselédség arányszámát is túlhaladja. Népességünk női részében t. i. 10,000 német közül 1000 van szolgálatban, 10,000 magyar közül 1910, de tízezer tót

közül 2,200. Még nagyobb a tótoknál a nőnapszámosok aránylagos túlnyomosága; 10,000 tót nő közül 3167 napszámból él, míg ugyanannyi németből 682 és magyarból csak 468. Mosással is a tót nők nagyobb mérvben foglalkoznak, mint a magyar, vagy német nők; 10,000 tót nő közt t. i. 240 mosónő találtatik, míg 10,000 magyar közt 36, német közt pedig 140. Ellenben a női kézimunkából aránylag legtöbb német él $^{433}/_{10000}$ rész, utánok magyar $^{334}/_{10000}$ rész és legkevesebb tót $^{85}/_{10000}$ rész. Szabónők közt is aránylag legtöbb a német, legkevesebb a tót, ellenben tanítónők közt legtöbb a magyar és legkevesebb a tót, csak 2 tartozván ez utóbbi nemzetiséghez. Magánzónők közt ugyanezen viszony áll fenn, 10,000 magányzónő közt 58 magyar, 39 német, 9 tót. Említésre méltó még, hogy a nyugdíjasok közt aránylag legtöbb a német asszony, valamint hogy a koldusok közt is nemcsak aránylag, de abszolute is a német elem a legszámosabb (770); utána következik a tót és utolsó sorban a magyar, tevén a koldusok száma 10,000 német nő közt 122-őt, tótok között 86-ot, ugyanennyi magyar közt pedig csak hatvanat.

= *Az orsz. nőiparegyesület* az eddigi kézimunkák és nőipari foglalkozásokon kívül újabban a gépkötés tanítását honosította meg intézetében, és rövid idő alatt a keztyű-varrást, a műmosást és vasalást, továbbá a függönytisztítást szándékozik életbe léptetni. A gépkötő tanfolyamban a nőipariskola teljesen ingyen oktatást nyújt oly 14 évet betöltött nőknek, kik a kötőipart kenyérkereset czéljából kívánják elsajátítani. Az egyesület gondoskodik arról is, hogy a végzettek alkalmazást kapjanak.

Pályázat. Alólírtak, mint a «*Jó könyvek*» cz. népirodalmi vállalat kiadói, erkölcsi kötelességüknek tartják e vállalat füzetei között már a legközelebbi időben egy oly füzet közrebocsátását, *mely a népet a pálinkaivás káros hatásáról meggyőzze.*

E czélt legjobban az által vélik elérhetni, ha a pálinka romboló hatása egy érdekfeszítő és erkölcsi tanusággal bíró elbeszélés keretén belől költőileg feldolgoztatik. Ez okból pályázatot hirdetnek alólirt kiadók oly elbeszélésre, mely népies hangon tartva, fenti czél elérésére szolgál és a «Jó könyvek» keretébe

beleillik. A pályázat külső feltételei a következők: A pályázó mű terjedelme 1 legfeljebb $1^1/_2$ ívnyi lehet a «Jó könyvek» alakjában. A pályázó mű idegen kézírással írva és szerző nevét rejtő jeligés levélkével ellátva legkésőbb 1883-ik évi márczius 31-ig küldendő be alulírottak könyvkiadóhivatalába (Budapest IV. Váczi-utcza 11. sz.). A díjkoszorúzott mű *250 frank* jutalomban részesül.

A beküldendő művek birálatát *Győry Vilmos, Komócsy József* és *P. Szathmáry Károly* urak voltak szívesek elvállalni. A pályanyertes mű a pályadíj kifizetése után alulírt kiadók tulajdonát képezi. Budapesten, 1883. jan. 5-én. — *Révai testvérek*, könyvkiadóhivatala.

= *A győrvidéki tanítóegylet* adakozásra hívja az ország tanítóit, hogy az árvíz által sújtott győrvidéki néptanítók felsegélésében közreműködjenek. Melegen ajánljuk a felhivást olvasóink jóindulatába. A mondott czélra a legcsekélyebb adományt is szívesen fogadjuk, folyóiratunkban nyugtatványozzuk s azonnal rendeltetése helyére küldjük.

A VI. ker. tanítónő képző intézet tanári karának gyűjtése: 5 frt.

Nehány magyarázó szó színes hímzésminta mellékletünkhe .

XIII. tábla.

a) *Szőnyegminta.* E mintát tízszeres nagyításban és minden oldal felé kiegészített alakokkal kell képzelnünk. Igen jól használható pl. ajtóra való függönynek. Hasonló szőnyegeket Kurdisztánból hoztak az utóbbi időkben Európába. A kurdisztáni szőnyegeknél, valamint képünkön is a kis geometriai alakok képezik az alapmintát; ezek csoportosíttatnak a legváltozatosabb módon és színekben. Talán megengedhető a hasonlat, hogy e minta olyan a diszítmények közt, mint a zenében a fuga.

b) *Párnaminta*, vörös és kék mosható színekkel, Székely munka.

Alkalmazhatók mindama munkákra, melyek I. a)-nál fel vannak sorolva.